

Het eiland der Sirenen

Jacques den Haan

bron

Jacques den Haan, *Het eiland der Sirenen*. D.A.Daamen's Uitgeversmaatschappij N.V., 's-Gravenhage 1952

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/haan009eila01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

*'Een boekwinkel is een kruithuis, een dynamiet-magazijn, een gifkast,
een bar met bedwelmende dranken, een opiumhol, een eiland der sirenen'.*

JOHN COWPER POWYS

De ondergang van ‘de drie illusies’ of een waarschuwing aan de lezer

‘Wat een hoogmoedig boekje wordt dat’, zei de man, met wie ik even over de keuze sprak uit mijn artikelen, eens in verschillende, soms al lang vergeten tijdschriften gepubliceerd, en die U, lezer, thans gebundeld in de hand houdt.

Ik voelde mij ineens, zoals Al Capone zich gevoeld moet hebben, toen hij de machinegeweren keurig in 't vet op de zolder gelegd had, net met de hoge hoed op de society in zou, en ze hem bij de kraag vatten voor de belasting. Ik voelde mij... juist!

In de stukjes, die volgen, heb ik enige malen verkondigd, dat er niets nederigers is dan een boekverkoper. Dat hij iedere dag weer leert, en dat hij slechts weet, dat hij het niet weet. Dat blijkt hoogmoed te zijn.

Ik troost mij met de gedachte aan een Frans schrijver, die ik bijzonder vereer, en die zich in zijn dagboeken, een eerlijk man betoont. ‘Ha, die ouwe huichelaar’, sprak de ene helft van het mensdom. ‘Hij coquetteert met zijn slechtheid’, vond de andere helft. Gaat U zitten, maar waar?

Die nederigheid is dus mijn illusie. Getorpedeerd.

Ik heb altijd geprobeerd te schrijven over dingen, waar ik iets van af wist. En ik schreef dan zo duidelijk en direct als ik maar kon. Op het een of

andere moment, maar waar weet ik niet, is dat proza geworden. Tenminste volgens een criticus, die een paar jaar geleden een stukje over mijn werk schreef. 'Ha!', zegt ge, 'proza! Daar komt de hoogmoed!'

Wacht U even! Ik kan dat stukje niet weer vinden, en, verlicht als ik ben, mompel ik onder het zoeken: 'Freud!' Mijn grootvader zou iets heel anders gemompeld hebben, maar hoe dan ook, met of zonder Freud of grootvader, ik kan dat stukje niet weer vinden, en citeer dus uit het hoofd. Zijn mening kwam er op neer, dat voor mijn proza geen neger meer een kraal zou geven. Geloof mij, ik heb met deze zin heel wat afgetobd, dezelve van alle kanten bekeken, er van alles mee geprobeerd, maar, hoewel ik de notering voor kralen op de kralenbeurs niet ken, ben ik tenslotte, met grote tegenzin tot de conclusie gekomen, dat die criticus mijn proza niet wilde prijzen. Het lijkt mij wel haast uitgesloten dat hij bedoeld kan hebben, dat ik een groot prozaschrijver ben.

Dat is dan de tweede illusie, die er aan gaat.

De derde was dat ik meende dat het wel aardig zou zijn wat over boeken te praten. Zo in de trant van de geneesheren, die in gezelschap ook zo onderhoudend kunnen zijn over maagzweren en angina pectoris, en gezellig kunnen doen over spiraalbreuken en kropgezwollen, 'talking shop'. Zo zou ik het over boeken willen doen.

De klap kwam, toen ik in *The Desert Island Decameron* las van H. Allen White. Daar vond ik

over shop talk: 'We were talking shop, and you should hear a group of book people talk shop. Our shop talk is duller than the shop talk of cigar makers'.

Daar ging de derde illusie! De lezer is gewaarschuwd!

Het eiland der sirenen

Boven in het huis aan de buitenkant der stad brandde, jaar in, jaar uit, avonden lang, tot ver in de nacht, een licht. Het brandde wanneer uit het vlakke land, de kant op van Terbregge, de stormen de stad besprongen, het brandde wanneer de ijsbloemen dik op de ruiten stonden, het brandde op voorjaarsavonden als de harmonica's van de schippers op de Rotte snikten en zwoegden. Dat licht was ik. Ik moet er helaas aan toe voegen dat het wel de kleinst denkbare lichteheid was. Mijn vader is een wijs man. Hij wist: van velen boeken te maken is geen einde en veel lezen is vermoeying des vleesches, Prediker 12, vers 12. Hij zag er geen heil in en liet geen licht op mijn kamer aanleggen. Er kon dus niet gelezen worden. Dus deed ik water in een glas, daarop wat ze in Rotterdam patentolie noemden, en een drijvertje met een pitje, dat uit een spanen doosje kwam met een zinvervoerend plaatje er op. Met deze middelen ontstond er een zwak, maar innig schijnsel, waarbij ik niet alleen mijn geest, maar ook mijn ogen vermoeide. Het was dus wel wat primitief, maar Wörishöfer, Karl May, Jules Verne, Paul d'Ivoy, Scott, Ivans, en later Couperus, Zola, de Meester, van Deyssel konden dat wel hebben. Ik heb leren lezen uit een twintig gebonden jaargangen van 'De Prins', jaargangen,

die honderden verhalen bevatten, bijna altijd uit het Engels, zoals mij later duidelijk werd, en waarin het wemelde van de gentlemen-inbrekers, Monte-Carlo fuivers, en edele vrouwen, waartegen de echtgenoten zelfs U en Mevrouw zeiden, en die op ijskoude tonen konden spreken, en mij niet bekoorden. Dat pitje belichtte mijn eerste Conan Doyle, en de eerste Arsène Lupin, met de wat ontstellende titel: *Het geheim van de Holle Naald*. Ik was een volstrekt omnivoor, een die werkelijk meende dat alles wat gedrukt was, gelezen kon worden. Er stonden vele vervolgh verhalen in die jaargangen, die mij na aan het hart lagen, behalve twee, die ik niet baas kon worden. Die lagen me na de eerste kolom reeds als pluche op de tong. Het was mij toen niet duidelijk waarom ik het iedere keer moest opgeven. Die verbazing daarover, en die titels zijn me bij gebleven. Ik weet nóg dat de ene roman *Rode Rozen* heette, en uit de fabriek van Courths-Mahler kwam. De andere heette *De Rotsen van Valpré* en was van de N.V. Ethel M. Dell.

De trots van de mens is een van zijn meest wisselvallige bekoorlijkheden. Ik ken een man, die trots is op het feit, dat hij zijn vrouw in de strijd om de macht, drie dagen na de voltrekking van hun huwelijk door de tochtdeur van hun beider nestje sloeg. Zo is er een man, die zijn kamers heeft laten uitbreken om met een spoorrein te kunnen spelen. Maar wanneer hij dat doet zet hij, werkelijk vol trots, een rode pet op. Dat nu lijkt

mij vreemd. En een ieder mag met mij vreemd vinden, dat ik nu trots ben op dat instinct, trots op de vijandschap tegen Courths-Mahler en Ethel Dell, die bijna bij de wieg begon.

Het is vele jaren geleden, dat van dat lichtje. De daveringen van de overtrekkende luchtvlotten ploegen nu de nachten om. We zitten weer bij een glas met wat olie er in, en een pitje, en tegenover mij zit nu mijn dochtertje met gloeiende wangen, en ze leest... ze leest zonder ophouden. Ik staar maar wat over mijn boek, en schuif het lichtje nog wat naar haar toe. Ze merkt het niet. Mijn boek kan nog wel wat wachten, maar de avonturen van Bolke de Beer niet, dat spreekt. Dat is een nieuwe wereld, die opengaat, en die zo kleintjes begon op een leesplankje, toen ze de a van de eerste aap uit het doosje zocht, en die nu onmetelijk aan het worden is. Onmetelijk, licht, zorgeloos, stralend als het paradijs. Er is geen tijd om te eten, geen tijd voor schoolwerk, je móet met rode wangen en lichtende ogen dieper en verder dat wonderland in. Ik weet dat alles nog zo goed en lach wat om de moederlijke vermaningen. Het geloof is wat versleten, het geloof in dat land aan de kim, le paysage de mon paradis, dat je meende te zien glanzen in iedere nieuwe titel, bij de verlokkende eindeloosheid van ieder nieuw woord, in het steeds vernieuwde wonder, dat telkens geen wonder bleek, en toch de verwachting nooit geheel ombracht. Maar ik herken het lichtje, en de ademloosheid, en de

honger, al ben ik al wat verzadigd. De werkelijkheid van het boek is duidelijk een werkelijkheid in het platte vlak. Als ik mijn dochtertje plagend zeg dat Bolke en Dorus Das toch immers niet echt bestaan hebben, werpt ze haar vlechten op de rug, en zegt spits: 'Nou, wat zou dat?' Misschien leert zij het leven ook wel uit een boekje. Dat betekent dat ze zich natuurlijk wel eens zal bezeren, maar wat is leven zonder zeer? De man van de drie stevige dimensies ziet de wereld bijvoorbeeld als een zak met centen, en ik, van de werkelijkheid in het platte vlak, zie de wereld wel eens als een doedelzak. Nou, wat zou dat? Die jongen van dat pitje van zoveel jaar terug, is lang geen omnivoor meer. Hij heeft geen enkele behoefte meer alles te lezen wat er gedrukt wordt. Hij is nu toegerust met de hardnekkigste vooroordelen, en met zoveel illegale liefdes in de letteren, dat hij wel ongeveer voor alles onbruikbaar is. Hij houdt van Gide en Lord Peter Wimsey, van *Schuim en Asch* van Slauerhoff en Robert Surtees, van Bloom uit *Ulysses* en Bolke de Beer, van Toulet en Oblomow, Miller en Simenon, van Malte Laurids Brigge en ontuchtige liederen. Voor een letterkundige is hij een opgegeven geval. Zijn liefde en afkeer negeren losbandig iedere theorie van ieder handboek en omdat hij de eerlijke mislukking altijd boven het rozig succes zal stellen, zal hij wel altijd een zwerver op de zandpaden blijven, een uitgeworpene op de dwaalwegen bezijden de fraaie gaarde der letteren, waar-

in zo velen met zo blijde vlijt wieden en snoeien en harken. Het is een gezegende arbeid, die der harkers. Zonder de harkers zou het zacht golvend landschap der literatuur een jungle zijn, bevolkt door wilde stammen, die ons en elkaar bij voorkomende gelegenheden zouden opeten, die er duistere en zedeloze orgiën zouden vieren, of ons onder elkaar zouden honen met de zenuwverwoestende kabbalistische rhythmiek hunner tamtams. Men moet er niet aan denken. Het is nauwelijks te geloven, maar toch waar dat er onder die welgeklede wandelaars die we zo in het licht van de dag in de verzorgde paden en velden zien lopen, óók renegaten zijn, die in de nacht naar de verre heuvelen ontwijken, waar de smalle paden zijn waarlangs men gaan moet, naar men zegt, om bijvoorbeeld Omar te ontmoeten, de tentenmaker, als het gemoed benard wordt door het hol gedaver der tyrannen; waarlangs de doffe plof der kamelenvoeten gaat, op weg in die nachten waarvan er duizend en een zijn, en die de magier Mardrus voor ons vertaalde. Ik wil bekennen dat het verleidelijk blijft te verdwalen naar die heuvelen, er Kamar, die met de 'naieve, gevaarlijke ogen' te bespieden zonder noemenswaardig eerbare bedoelingen. Ik kom er voor uit dat het leven wel eens wat kleur en geur leent van die verhalen die de meest menselijke zijn die geschreven werden, en die zo schoon en zo warm wel nooit meer geschreven zullen worden. God en de duivel, boze en goede geesten, prinses en

bedelaars, houri's, slavinnen, kollen, kooplieden, pelgrims, kruiers en smeden, gierigen en gullen, alle soorten vindt men hier bijeen. Met één uitzondering: de burgerman ontbreekt. Met zijn sigaar, zijn politieke overtuigingen en zijn koolen luierlucht. Vele tyrannen, maar geen A. Hitler. De liefde is er, van warm tot heet, maar nooit lauw; de haat en de eerzucht, honger naar macht; berusting ook en vrede. Het sterft er zo licht in deze bladzijden, zo midden in de omarming, of onder het zwaard, door vergif, door toverij, maar Allah blijft onaantastbaar groot en zijn wil geschiede. De zon schijnt er, de tuinen geuren en de cadavers, de liefde is onstuimig, de vrouw is er bedwelmend schoon of hels lelijk; ze heeft een ziel, voorwaar, maar ook paradijselijke dijen, het geheel, en nu bedoel ik weer het boek, is een labyrinth, een monument in zestien delen, waarin het goed is te verdwalen en waarmee de harkers geen raad weten.

Maar we zitten nog bij ons lichtje, en mijn dochter leest *Bolke de Beer* en ik ben aan de zeven honderd en achtste nacht. En beiden vragen wij ons af: Wat zou dat?

Ik heb altijd een groot zwak gehad voor tovenaars, satyrs, faunen, zeemeerminnen, sirenen, voor de witte, maar eerst recht voor de zwarte magie. De opmerking van John Cowper Powys: 'Een boekwinkel is een kruithuis, een dynamiet-magazijn, een gifkast, een bar met bedwelmende dranken, een opiumhol, een eiland der sirenen',

maakte het mij duidelijk dat het die sirenen geweest zijn die mij verleid hebben op hun eiland, in zo'n kruithuis een eerbare boterham te gaan verdienen. Ontploffingen waren er evenwel nooit te beleven. Keizer Tiberius al plaagde zijn geleerden met de vraag wat de sirenen zongen. Ik kan U het antwoord niet voorzingen, maar misschien toch een bijdrage leveren tot de studie van de melodie.

Het moet zo ongeveer in 1944 geweest zijn. Ik verdiende dus die boterham in een boekwinkel, zo'n kruitmagazijn, zo'n opiumkit. Boeken hadden we helaas niet meer te koop, en onze verrichtingen bepaalden zich in hoofdzaak tot het voorkomen dat ook de lege planken nog uit de winkel verkocht werden. We scharrelden nog een beetje in intekeningen op encyclopedieën, die na de oorlog wel eens zouden uitkomen. Toen dwaalde de dikke dame binnen en ze vroeg me: 'Zo'n encyclopedie, bin'da leesboekn?'

Dit is een gigantisch moeilijke vraag. Veel moeilijker dan die van de vorige week toen een andere dame binnenvoer en vroeg:

'Hebt U ook de Uebergang des Abendlandes van Huizinga voor mijn zoontje van veertien jaar?'

Dat was namelijk maar schijn-gigantie, want toen de eerste nevelen optrokken lag daar het schokkende probleem meteen in drie stukken uiteengerukt, simpel voor mij. Ten eerste: Spengler, *Untergang des Abendlandes*. Heb ik niet. Ten tweede, Huizinga, *In de schaduwen van morgen*.

Heb ik niet. En ten derde, de mogelijkheid met het oog op de leeftijd: Karl May, *Kara Ben Nemsî, de Held uit het Avondland*. Heb ik ook niet. Weg probleem. Weg dame. Maar dit! Hier gaan levensbeschouwingen voorgoed uiteen. Deze vraag is waarlijk een vakfilosofisch knooppunt. In dat vak zijn er mensen die dit moment een keer in hun leven zouden noemen, die zouden beweren dat dit toch maar het ontluiken was van het mosterdzaadje van vroegere boekenweken, die zouden uitroepen: Werpt Uw brood uit op de wateren, en: Zie je nu wel, en hoe heerlijk alles nu worden ging.

Anderen, de somberen voorzien daarentegen dat deze liefde voor de letteren feitelijk en ongeneeslijk meer op Ringers gericht is dan op van Krimpen, en dat deze liefde bij de eerste gelegenheid tot Ringers zal wederkeren, hetgeen de zolders der boekhandelaren op onheilspellender wijze zal moeten doen kraken dan ooit tevoren. Er zijn er ook...

Maar de vraag was allerminst rhetorisch bedoeld, mevrouw moet nu eenmaal een snel antwoord, en ik probeer zo vlug en elegant mogelijk uit de problemen te draaien door haar te vertellen dat het, mevrouw, wel boeken zijn om in te lezen, maar toch eigenlijk weer geen leesboeken. Ik leg haar uit hoe zo'n apparaat in elkaar zit: het bestaat niet uit een, het bestaat niet uit twee, het bestaat uit wel achttien delen, en na de oorlog, mevrouw...

Maar mevrouw heeft begrepen dat ze de delen toch niet mee kan nemen, en heeft alle belangstelling verloren. En of we nu werkelijk nog niet een mooi boek hebben, een echt mooi boek, een trilogie of zo...

Mevrouw treft het wel. We hebben weer net verse aangekregen, en ik laat haar het nieuwste epos van de padschoffel zien, het laatste hooglied der bojaren van Rinsummergeest, veel bodem en slechts weinig bloed, zoveel bunder en zoveel bunder... c'est l'amour, en het teder nijgen der blonde hoofden onder de balken met de zijden spek, maar toch ook weer met al dat onzegbaar levensleed achter het borstbeen.

De aantrekkingskracht van de driedekker is een der diepste geheimen van mijn vak. Wat zouden er eerst voor mogelijkheden in een zesdekker verscholen liggen? Je kon in die dagen wel een oude druk van het Nederlands Handelsrecht in drie delen als een trilogie kwijt raken, vooral om de linnen banden en het goede papier.

Het waarlijk opvallende hier is niet de mate van onkunde, het zou hovaardij zijn die op zich zelf vreemd te vinden, maar de mate van roekeloosheid waarmee die onkunde beleden wordt. Mijn onwetendheid op het gebied van stoomfietsen is groter dan die van de dame op het terrein der encyclopaedieën, zo mogelijk. Maar ik zal mij er voor wachten in een stoomfietsenwinkel meningen te gaan verkondigen, en ik hoop, zo welke boze macht mij er ooit heen zou drijven, naar

de eigenaar van deze luidruchtigheden met het grootste respect op te zien. Van dit respect en heilig ontzag voor mij evenwel is mij in een boekwinkel helaas niets gebleken. Ja, ik heb nooit iemand gevonden die op de gedachte gekomen is dat hij een kruithuis betrad of een opiumkit, aan land ging op een eiland der sirenen, wanneer hij zijn abonnement op de *Kiekeboe* bij mij kwam opzeggen. Die speelse heer Powys! Om nog iets van het ontzag te redden wil ik er toch op wijzen dat de handel in boeken een bedrijf is met enkele vreemde volstrekheden. Laat ons aannemen dat ge verslaafd geraakt zijt aan gekeperd flanel voor Uw borstrok. Nog voor de eerste mot werkelijk door en door gebeten heeft zit ge al bij Uw borstrokkenleverancier te smeken om meer van dit flanel, en meer en meer tot de laatste borstrok die ge, met een zucht, zult uittrekken. Een boekverkoper heeft U met veel gloed een boek verkocht. Ge vindt het waarlijk prachtig. Het is Uw lievelingsboek geworden, en nu is het vreemde dat ge, uit dankbaarheid, er nooit weer een voor Uzelf kopen zult. Wel niemand, denk ik, buiten bepaalde inrichtingen, heeft vijftig exemplaren van *Adriaan en Olivier* in zijn kast staan, maar hij heeft gemakkelijk vijfhonderd exemplaren van zijn lievelingssigaar. Van vermicelli tot brilleglazen, biljartkeuen, bokbier en bustehouders, altijd meer en nooit voldoende. Maar slechts één keer Uw lievelingsboek. De makers van het boek beseffen niet altijd met welk een verlaten

object zij te doen hebben. Zij zien niet altijd in dat er maar één industrie is die ons ook maar éénmaal bedient! Dat is de doodkistenfabriek.

Het wordt nog grimmiger. Ik betrok mijn wacht weer bij de planken waarop slechts hier en daar nog een eenzame trilogie vertoefde, en een vergeten werk over vetzucht, waaraan in die dagen weinig behoefte was. Daar bij die planken heb ik toen mijn eerste droom gedroomd van de vernietiging. Ik droomde dat 'Papieren Jan' kwam, een figuur van twee bij een meter, met overeenkomstig grote voeten waaraan hij schoenen met koperen neuzen heeft laten vervaardigen. Met deze apparaten trapt hij het oud papier, dat hij komt ophalen, in grote zakken.

'Jan', zei ik tegen hem met een geeuw, 'Jan, nu alles maar bij de vodden! Alles, hoor! Hier dat moois met de titel *En het leven leeft*, al die wuivende grassprietten, die zomernachten waarin het gedonder begint, al dat huwelijksleed van augurkjestelers, al die lyriek van zonniewielen aan boereschuren, al die Knudden zus of zo, nou alles maar eens bij de vodden, Jan! We gaan er eindelijk weer eens een boekwinkel van maken, een lief schuurtje met dynamiet, een blauw eiland der sirenen, met voortreffelijke stroppen, en veel moeilijke boeken, een berg klassieken en heel zuinig met de best sellers! Trappen maar, Jan! Alles maar in de zak!

Ik redde natuurlijk de bibliografieën en het kostelijke exemplaar van de *Private Papers of a*

Bankrupt Bookseller, omdat dat nog wel eens nodig kon zijn, en toen ontwaakte ik uit mijn gewelddadig gedroom.

Wel wat ontdaan. Ik had steeds gemeend dat je alle boeken met rust moest laten; dat in het vuil van de een de parel voor de ander wel eens kon zitten, en dat er nooit teveel boeken konden zijn. Nu, achteraf, moet toegegeven worden dat in die jaren de vlam wel eens laag brandde. Misschien bleek het te vaak dat boeken, die zogenaamd sterke pantseringen tegen de wereld, als zoveel onneembaars, van gewapend carton waren. Misschien ook had ik een ernstig tekort aan vitamine C.

Na die eerste schrik bracht die droom me het voorval van lang voor de oorlog weer te binnen. We zonden eens aan een neus- en keelarts een medisch werk ter inzage. De loopjongen bracht het omgaand terug met de mededeling: Hij zee 'ik heb al boeke genoeg!' Dit elegant bericht van deze H.C. Earwicker, deze zeergeleerde Persse O'Reilly, zoals Joyce hem noemt, bleef mij steeds bij als een voorbeeld van een waarlijk uitzonderlijke wijsheid, de ultima sapientia, waarnaar ik zelf al zoveel jaren tevergeefs streef. Hier was dus de man die zoveel verder was dan de goède vriend die zo dikwijls tegen me zei in zijn kamer met de wanden van verzorgde en welgekozen boeken: 'Je moet toch eigenlijk aan het eind maar een klein plankje vol overhouden! Een paar boeken maar! Ik ga weer een heleboel verkopen!'

Hij verkocht een heleboel, en kocht er toch altijd weer meer boeken bij. Maar in beginsel was hij het eens met Richard Jefferies, die zei dat je alle boeken in de wereld, die werkelijk boeken waren, voor tien pond kopen kon. En in beginsel - leve het beginsel - was hij het volstrekt oneens met het versje van Robert Leighton:

O, then the bliss of blisses, to be freed
 from all the wants by which the world is driven;
 with liberty and endless time to read
 the libraries of heaven...

Dat was niets voor hem. Hij is bijzonder op zijn rust gesteld.

Het versje van Robert Leighton is dus wel zeer bepaald detegenkant. Het betekent dus altijd meer boeken, altijd nieuwere, of altijd oudere, aanslepen ermee, wroeten erin. Altijd! Heaven! De hemel weer als wensdroom. Dat is voor de een de onmetelijke bibliotheek, en voor zijn buurman een nooit eindigende voetbalwedstrijd. Altijd en altijd! De hemel, zonder rompslomp, een nog meer gespecialiseerde, nog meer toegespitste voortzetting van de jacht.

Voor de ander evenwel zou de hemel nu juist wel eens het einde van de jacht kunnen zijn; die ene kaart die de eindeloze en uitzichtloze patience eensklaps en weldadig oplost; dat nieuwe zintuig dat alle dingen in het juiste licht plaatst, dat alle vraagstukken verklaart, alle honger stilt; voor die ander is de hemel juist dat ene boek dat in de

hand achter blijft, en waarin het woord staat geschreven, het magische woord, het woord dat 'de naam noemt en het wezen der dingen bezweert'. Het Woord in het Boek dat alle woorden in alle boeken teniet zal doen.

Het is ten slotte hetzelfde schouwspel als dat van Jan met de zak, grimmig en vol vernielzucht. En als ik die beide uitersten overdenk: die hemel die een grote bibliotheek is en steller dezès die er in ronddraaft, er ladder op en ladder af klimt, vlijtig als de mieren en met spinrag in de reeds eeuwenoude baard, of, aan de andere kant, het krasse beeld van weer steller dezès, die op een troon zit met dat heel dunne boekske met dat ene woord in de edele, eveneens eeuwenoude hand, dan is de keuze moeilijk. En toch moet ik, al is het met een zucht, maar om die ladder verzoeken, hoezeer ik tegen dat klimmen in alle eeuwigheid opzie. Want dat op die troon zitten met dat ene boekske is verraad. Het is verraad aan de liefde. Misschien is het uit een boekje geleerd en het kan dus best niet waar zijn, maar ik denk zo dat je lief moet hebben zoals de zon schijnt en zoals de wind waait: gratis. Zo heb ik van boeken gehouden en zo wil ik er ook maar van blijven houden: alleen voor mijn plezier. Niet om er geleerder, en niet om er rijker van te worden, niet uit tijdverdrijf en niet om de ultima sapientia te verwerven. Nee, daarom toch ten slotte ook maar niet... maar zo maar alleen om een boek in je handen te hebben, een stevig boek in

een zorgzame hand. En ik voeg er nu ook maar meteen het ergste bij: ik kan heel best van een boek houden en er nauwelijks in lezen.

Hoe afschuwelijk, niet waar? Waar moet dat heen met de culturele waarde van het boek, met de veredelende werking, met de opbouwende effecten? Ik weet het waarachtig niet en kan slechts hopen dat het mijn zwaarste zorg zal blijven.

Het probleem van heel veel of heel weinig boeken is voor mij zeer nauw verbonden met het vraagstuk van het coupé-raampje, of met het probleem van Adam's navel - zo die aanwezig was. In dat treinraampje kan je het landschap zien, of jezelf. De bestudering van het landschap, dat is dus de buitenwereld, en daarmee ook de nieuwsgierigheid naar de omstandigheden van de samenleving, naar het hoe en het waarom en vooral het waartoe van massale reacties, gaan bijna steeds over in een toenemende zorg voor het lichamelijk en geestelijk welzijn van de medemens. Het punt van uitgang is dikwijls een wat haastig geconstrueerde, of slordig geërfde basis, die men dan wat optimistisch een wereldbeschouwing, godsdienstige overtuiging of wat dan ook gaat noemen, en het resultaat is een reeks vaste en schijnbaar weloverwogen meningen. Met die meningen die bijna altijd een aantrekkelijke algemeenheid bezitten werpt men zich in de samenleving; men bouwt, organiseert, scheidt; men wordt er kamerlid mee, minister, predikant, zakenman. Men slaat neer in een naamloze vennootschap,

een hofje voor de betere stand, een economisch stelsel of men vervluchtigt vrij pijnloos in een serie geschriften die een deeltje van ons cultureel bezit zullen vormen en toekomstige cultuurbouwers een onmisbare steun zullen verlenen.

Voor deze landschapkundige bestaat een enorme literatuur, een literatuur met een grote zin voor waarachtigheid; een rijke erfenis, het domein van de fijnste observaties, de helderste en geniaalste bewijsvoeringen. Deze literatuur is lenig en zonder grenzen, vol inhoud, boeiend als het leven zelf, schoon en afwisselend als dat landschap. Wezenlijk waardevol. Het is de eindeloze wereld der bibliotheken waarin we verstrooid ronddraven, en toch weer onze eigen waarheden uit de oneindigheid graven. De meesten van deze verstrooiden evenwel blijven het boek beschouwen als een werktuig, een instrument om iets van te leren, of om zich te ontspannen. Ze zien het dikwijls als een verdoving of afleiding voor te kwellende gedachten; ze ondergaan het als een dagdroom, hoe verder verwijderd van het al te naargeestige milieu van iedere dag, hoe liever. Zij waarderen hun lectuur naarmate ze er om kunnen lachen, er zoetekens om kunnen wenen, of er mateloos door geboeid worden maar het zou hen verbazen wanneer ze bemerkten dat een geschrift een onmisbaar en reddend bezit kan zijn.

Zij ondergaan de afkeer van het luchtledig en ze beschouwen hun lectuur als een zoete vulling van het te lege hulsel van het dagelijks bestaan,

bij voorkomende gelegenheden af te wisselen met een film, gymnastiek op de barkruk, of andere ontspanningen.

Er is evenwel een koudere verlatenheid, er is een andere eenzaamheid dan deze tijdelijke en opvulbare. Dat is wanneer de horror vacui een nood geworden is, zo kwellend als de nood om adem. Het is een nood die uit zijn wezen het reeds onmogelijk maakt dat men zich wendt tot de menigte, tot de broeders, een nood die onverzoenlijk staat tegenover de prediker, een nood, die het woord niet afwijst, het integendeel te hoog waardeert voor een mechanisch gebruik. Want dan is juist dat woord de ene mogelijkheid nog tot ontkomen, en daarom ook moet er dan van het woord een soberder gebruik gemaakt worden, omdat het een laatste middel is tot peilen, tot het zoeken naar de tweede werkelijkheid. Deze tweede werkelijkheid, deze waarheid die, zoals Roland Holst zegt, meer is dan de som van alle feiten, kan men, met en door zichzelf, óók in het treinraampje bestuderen.

Het is belangwekkend te bepeinzen wat er geschied zou zijn wanneer de eerste mens, in plaats van de nog dwalerige blik omhoog te heffen en een boom te ontwaren of een dier, naar beneden gekeken had en de wondere wereld van zijn navel had ontdekt. De verbazing over de geheimen van ziel en bloed, geest en instinct, de ontdekkingstochten in het zelf, zijn verschijnselen die eerst laat in de geschiedenis der mensheid optra-

den en volgens sommigen eerst bij de neergang van die historie.

Of de volgehouden navelstudie het mensdom in stinkender moerassen had geleid dan waarin het zich nu bevindt is een onvriendelijke en onvruchtbare speculatie. De eerste blik gold nu eenmaal de boom, en de eerste neergekraste tekens zullen nu eenmaal mededelingen geweest zijn en geen bespiegelingen. Alles werktuig. De ik-studie, zo die er was, vond geen neerslag in de literatuur, hoe wijsgerig de Grieken, hoe nuchter en nieuwsgierig de Romeinen. Eerst de Renaissance brengt de verandering, met de losser wordende mens, losser in zijn vreugden, gebondener dan ooit in nieuwe, ongekende verantwoordelijkheden. Zij ontdekte eindelijk de mens als een vat vol emoties en instincten, de navel en de geheimen daarachter. Daar was ook de man met de spiegel, de man die de wijsheden van eeuwen overzien had, en met dit bezit de blik naar binnen richtte met de vraag: Wat weet ik? Hij betrok de wijsheden der boeken op zich zelf, op zijn eigen roerselen. Voor hem waren ze voor het eerst niet de werktuigen tot weten en handelen, maar vergelijkend materiaal bij zijn spiegelmanipulaties. Geen weten dat naar een doel moest, geen vaardigheden. Kennis van het zelf, waaraan geen einde is. Het is dezelfde geesteshouding die de bibliofilie deed ontstaan. Pour mon plaisir; het boek niet altijd als instrument, maar ook als kunst, doelloos, desnoods alléén

schoon. Gebannen door zijn voorbeeld zijn enkelen sindsdien de spiegelbaar gevolgd, en hebben ook geprobeerd in journaal of mémoires het zelfportret te tekenen. Het heeft een onmiskenbare aantrekkingskracht, die niet het minst uit de illusie ontstaat dat het eenvoudig zou zijn. Maar nauwelijks er aan begonnen moeten we ervaren dat we tegenover het kernprobleem van het leven staan: het probleem van waarheid en wezenlijkheid, dezelfde problemen waarop onvermijdelijk een zo groot etser - met alle bijtende zuren - van het zelfportret als Gide stuit: 'Les mémoires ne sont jamais qu'à demi sincères, si grand que soit le souci de vérité: tout est toujours plus compliqué qu'on ne le dit', zoals hij zo moedeloos opmerkt in *Si le grain ne meurt*.

Voor de introvert lijkt de wereld van het boek veel kleiner. Het is het domein van Montaigne, het is het plankje met steeds minder boeken, met het ene boek, het miniatuur heelal van het ene woord, de cirkel die steeds nauwer wordt, tenslotte navelgroot, en die waarschijnlijk uitloopt op het microscopisch gezegde: zij die spreken weten niet en zij die weten spreken niet.

Wij, heersers over het eiland der sirenen, gebieders van de dynamietschuur, mixers van de cocktails met bedwelmende dranken, kunnen beide werelden bedienen. Wij verschaffen heul aan de zwervers en de wroeters, aan de geleerden en de verstrooiingzoekenden. Van de persen van alle landen komen dagelijks en nimmer ophou-

dend de stapels los. Oneindig veel schranders, oneindig vele situaties, complicaties, bespiegelingen, analyses, verbeeldingen, feiten.

En voor de zeldzame zoeker naar het ene boek, voor hem die tegenover deze veelheid de bedriegelijke eenvoud wil stellen van de beschrijving van de waarachtigheden van de mens? Hij blijft wel ophopen in zijn eeuwig zoeken naar wat zich waardig genoeg moet betonen voor dat ene plankje. De verhouding van de oneindigheid der bibliotheken tot dat ene boekje in die ene hand keert terug bij hen die met het boek omgaan. De oneindigheid der onverschilligen tegenover dat andere uiterste: de eenzaamheid van de bibliomaan.

De groep der onverschilligen schommelt tussen de boekhaters - de enkelen die een positieve haat hebben tegen alles wat boek is, en de velen die alleen maar die boeken haten en graag zouden vernielen die ideeën bevatten afwijkend van hun eigen denkbeelden enerzijds en aan de andere kant dezulken die boeken alleen maar vervelend vinden. In alle kringen, in alle lagen der samenleving kan men exemplaren van deze soort vinden, de geleerde wereld allerminst uitgezonderd. Een goede vriend, die ik hoogacht om zijn smaak voor een glas wijn, zijn veilige, betrouwbare, humorvolle nuchterheid, en die zeergeleerd is in de natuurwetenschappen, liet mij eens zijn vakbibliotheek zien, welke uit drie delen Grimsehl bestond. 'Tja', zei hij, 'da's eigenlijk nog drie te

veel. Als ik het over kon doen, deed ik het helemaal zonder'. Vier tot vijf aandeelhouders in één tweedehands studieboek kan men in de studentenwereld voldoende aantreffen.

Maar gelukkig komt de man veelvuldig voor die regelmatig boeken gebruikt, en die boeken bezit omdat hij dat gemakkelijker vindt, wanneer hij iets op wil zoeken, omdat hij er zijn plezier aan gehad heeft, of uit een gematigd bezitsinstinct. Hij is volkomen normaal, al zal zijn vrouw dat wel eens betwijfelen, wanneer hij eens in de tien jaren toespelingen gaat maken op de aankoop van een nieuwe boekenkast.

Naast deze gematigde bezitter en gebruiker is er dan de bibliofiel. Aan het eind, zeldzaam dwaallicht, de bibliomaan.

In een artikel in *Reinaert op Reis* gaat Ter Braak te keer tegen het lezen. Met een zekere, zij het speelse zorg om de cultuur ziet hij, evenals zijn collega Ortega y Gasset, de leeswoede aan, en luchtigjes brengt hij in herinnering, dat leven belangrijker is dan lezen. Hoewel hij meer fulmineert tegen het lezen dan tegen de boeken, en er zelfs aan de horizon geen afkeurend woord tegen de bibliofilie in te vinden schijnt, is zijn aanval in dat artikel, ook vanwege dat belangrijker leven, ook min of meer gericht tegen de bibliofiel. Ik wéét het niet, maar ik neem vrij veilig aan, dat Ter Braak in een boek de goede tekst meer waardeerde dan de goede letter. We mogen zeker aannemen dat hij de ontwikkelde en intelligente

mens was, die boeken gebruikte en ze bezat. Maar hij zou zonder twijfel de felste afkeer gevoelen voor Charles Lamb, die zich met de kus op Chapman's Homerus buiten het leven plaatst; hij zou niet veel goeds weten van de man, die zijn luttel dagen vacantie doorbrengt met het dag in, dag uit afzoeken van de boekenkisten aan de kaden van Parijs, van de Quai de Tournelle tot de Quai d'Orsay, en die zonder één sensatie tevreden weerkeert tot de verkoop van Derksen en de Laive *Leerboek der Vlakke Meetkunde* en deszelfs problemen.

De bibliofiel evenwel is een beslissend stadium verder dan de man met de leeswoede die Ter Braak met zoveel nadruk kapittelt. De bibliofiel trekt zich niets aan van zijn bloemlezing over 'de gevaren van het lezen'. 'Het lezen maakt oppervlakkig', zegt Ter Braak. Mijn bibliofiel niet, want hij leest naast zijn specialiteit nauwelijks iets anders dan catalogi. 'Het maakt arrogant, het bevordert het vellen van stellige oordelen over Kant op grond van bijvoorbeeld de *Geschiedenis der Wijsbegeerte* van Prof. Casimir'. Hem niet, want de bibliofiel zal U de verschillende edities van Descartes of Spinoza opnoemen met hun drukkers en formaten en marges en jaren en titelprenten en zijn oordeel geven over hun onderlinge verdiensten en feilen, en ge zult in gepaste eerbied een dergelijke opsomming hebben aan te horen, want er is geen hoger gezag omdat een bibliofiel een vèrgaand specialist is. Hij is in waar-

heid een uiterst onschuldig schepsel, wel wat koortsig, maar stellig niet besmettelijk. Hij maakt de aarde iets zwaarder door zijn aanwezigheid, maar dat valt niet op, en dat hij het gewicht op aarde ongelijk verdelen zou door al te veel boeken op een punt, dat is: om zich heen, op te hopen, is niet waar, want de bibliofiel is niet altijd de man met de meeste boeken. Dat zonder de bibliofiel Dr. Ter Braak zijn proefschrift over keizer Otto de Derde niet geschreven zou kunnen hebben is nog een punt in het voordeel van de bibliofiel, waarover met de Ter Braak van zoveel boeken later te redetwisten geweest zou zijn. Het feit bestaat. Als er geen lieden waren geweest van wie bekend was dat ze zot genoeg waren om harde florijnen neer te tellen voor bedrukt papier, dan zouden we nooit geschriften gehad hebben over Otto de Derde, want dan waren ze reeds vele eeuwen geleden benut om er rolpens in te pakken of voor de aanzienlijk onwaardiger doeleinden waarvoor men papier pleegt te gebruiken. Bibliotheken zijn voortgekomen uit de particuliere verzamelingen van bibliofielen, en bibliotheekwetenschap en bibliofilie was lange tijd hetzelfde, tot de bibliotheek ging stapelen en bewaren en de bibliofiel ging kiezen.

Zou het nu, onder het vervoerend zingen van mijn sirenen, mogelijk zijn van de ontwikkelde en intelligente mens, die boeken gebruikt en ze bezit, een bibliofiel te maken?

Ik las eens dat de eerste stap op deze weg des verderfs gezet wordt bij het kopen van het tweede exemplaar van een boek waarvan men dus reeds een tekst bezit. Op een dag nu laat ik de minister-presidenten dreigender door de luidsprekers loeien dan gewoonlijk; op een dag stappen de diplomatieke stappen onheilspellender dan sinds München het geval was; op een dag is de wereld niet meer te aanvaarden, de moeheid alleen nog te verduren door haar totaal te negeren. Nu grijpt mijn prooi naar een boek als het Shakespeare-boek van Prof. Kranendonk, of naar Logan Pearsall Smith, *On Reading Shakespeare*. Het boeit, het prikkelt, en voor hij het weet is hij in Shakespeare zelf gaan kijken of het klopt. En terwijl hij langzaam leest, komen de moeilijkheden: woorden die we niet meer verstaan, een interpunctie die naar ons inzicht niet kloppen kan, en dan komt de wens naar voren een verzorgder en uitvoeriger editie te bezitten dan de complete 5 of 10 shilling-editie die hij eens kocht omdat het immers zo goedkoop was. En wie zo ver kwam, verdwaalt al gauw, alle minister-presidenten ten spijt, op zoek naar een verloren komma die klaarheid moet brengen, tussen de Arden Shakespeare, de Variorum-editie, de Chiswick-uitgave, de Stratford-bewerking, en hoe ze verder allemaal heten mogen.

Hij ervaart dat de commentaren van de hand van predikanten in deze zin onvolledig zijn, dat ze de robuuste kant van Shakespeare met veel gods-

vrucht, maar weinig wetenschappelijke ijver negeren. En hij zal aan één leven te kort hebben. Waarom is Shakespeare nog zó springlevend? Waarom vond men het ingezonden stuk in de *Times*, naar ik meen in het laatst van de oorlog, in Engeland beschamend? Alarmerend? Het was uiterst kort:

‘Sir,

Shakespeare is out of print!’

Overgezet in het Nederlands, in de N.R.C. betekent dit:

‘Meneer de redacteur,

Vondel is uitverkocht’,

een bericht waarop alleen de schooljeugd gereageerd zou hebben. Met lofzangen!

Hoewel nu onze man zo langzaam aan verschillende uitgaven bezit van een tekst, en dus de eerste schreden gezet zou moeten hebben, vind ik toch niet dat ik een bibliofiel van hem gemaakt heb. Die verschillende edities, naar variërende grondteksten en uiteenlopende commentaren gebruikt hij voor de voldoening van zijn belangstelling in de historische ontwikkeling van de Shakespeare interpretatie, of uit een historisch, een filologisch, of een stilistisch oogpunt. Het is mij niet doelloos genoeg. Ik toon hem nu de rijkdommen van Baudelaire. Hij krijgt *Les Fleurs du Mal* zo lief, dat hij zich eveneens bezorgd gaat maken over een komma, en de betrekkelijk weinige en niet zo belangrijke varianten gaat bestuderen. Hij bezat een redelijke editie, maar nu, op

een kwade dag, koopt hij een tweede, hoewel er nagenoeg hetzelfde in staat, en in dezelfde volgorde. Hij deed het alleen maar omdat hij deze geliefde verzen in een verzorgder uitgaaf wil bezitten, ze zó wil herlezen, een uitgaaf op een zuiverder papier, met een letter die hem prettig aandoet, en in een band die goed en degelijk en behaaglijk in zijn hand ligt, of precieus is, of waarvan het marokijn hem onvermoed een sensueel gevoel geeft in zijn vingertoppen. Maar dan duurt het niet zo lang meer of hij gaat zich toch ook weer ergeren aan het feit dat er wel eens twee verzen op één pagina staan, dat aan het eind van de 'Mendiant Rousse' twee regels verder 'Le Cygne' begint, dat voor Victor Hugo was, die hem niet bevalt, en dat er naar zijn smaak niet bij hoort. Hij gaat verder zoeken, langzamerhand bewust naar het ideaal: de schoonste vorm voor de schoonste tekst, en Baudelaire krijgt voor hem gestalte. Hij verdiept zich in zijn leven, hij ontwikkelt meningen over de geheimzinnige Belgische jaren, en over de authenticiteit van *Années de Bruxelles* waarvan het manuscript uit de collectie van E. du Perron stamt. Hij verzamelt nu naarstiglijk alles óver Baudelaire, en valt, bij die jacht, onvermijdelijk in de Franse strikken van de 'édition originale'. En alles van Baudelaire, ook het apocriefe, maar het moet nu, langzaam aan, toch wel iets bijzonders zijn, zo bijzonder bijvoorbeeld als de édition originale van *Les Fleurs du Mal* met de allereerste 'couverture',

waar de f. van Funambulesques met een grote majuscule staat in plaats van met een kleine! Rarissime, rarissime!

Ben ik er nu? Heb ik hem zover? En mag ik hem thans gaan verdedigen? Hij doet niemand kwaad. Ook de cultuur niet. De bibliofiel is een diersoort waarvan de kwaadwillendste slechts zeggen kan dat ze onnut is, maar niet schadelijk.

Bibliofilie is inderdaad geen bezigheid waarvan men vakantie neemt, maar een hartstocht, en ik kan haar niet verwerpelijker achten dan bijvoorbeeld biljarten. En is de mierenvlijt van de bibliofiel eigenlijk niet een aardig schouwspel?

Daar hebben we de heer Roger. Hij is een klein mannetje dat als kind al zeeziek werd op een schommel, en zijn leven lang last zal houden van hoogtevrees. Toen hij in een klein stadje eens niets beters te doen had, vond hij er een oud boek dat bij Estienne Roger verschenen was en dat heette: *l'Abbé de Bordelon, Gomgam ou l'homme prodigieux, transporté dans l'air, sur la terre et sous les eaux*. Amsterdam, Estienne Roger, 1713. Hij leerde later dat hij bij toeval een vrij zeldzaam boek had gevonden, maar al voor hij zover was bewonderde hij Gomgam en zijn collega's reeds dermate dat hij over de aeronautique een tweede boek kocht, en nog een en weer een. Nu wroet hij in catalogi, hij bezoekt aucties, hij doorzoekt hoge stapels in oude winkeltjes. Hij wil het vroegste hebben over de luchtvaart en hij krijgt een fraaie collectie, maar ja, zijn Robert Paltock, over

de reis van Peter Wilkins naar het land van de vliegende mensen is in een niet-onberispelijke staat, en hij jaagt al zo lang achter een fraaie Caramuel de Lobkowitz, de allereerste 'wetenschappelijke', en voort snelt hij, verdwijnend in een gammel winkeltje waarvan de zoldering alleen schijnt te blijven hangen bij de gratie van boekenzuilen. Zo ijlt hij door het leven en als hij akelig droomt dan is het van de beschamende staat van Robert Paltock, en blijde, dan is het van een hemel met alleen unica op zijn gebied. Een hemel vol unica! Maar ziet, hij heeft zich eenmaal te zeer opgewonden op een veiling, de halsdoek niet te secuur om de verhitte keel geknoopt, dokterskoetsjes rollen aan in de nacht, bezorgde gezichten om zijn sponde... Uit. De heer Roger is verleden tijd. Hij onderzoekt of dat waar is van die unica, of, zo hij niet altijd even netjes aan zijn boeken gekomen is, ontvangt hij in het hiernamaals catalogi vol unica, die alle en altijd juist verkocht blijken wanneer hij ze bestelt.

Hij is een hoogstaand man geweest die zich zijn verplichtingen herinnert, en hij heeft zijn verzameling vermaakt aan de Rijksbibliotheek van zijn woonplaats. Nu is het uit met de pret, nu zal in Manilla een ander heer tevergeefs naar de zeldzame P. Francesco Lana (met alle planches) van de heer Roger blijven hunkeren, het is afgelopen met het losse en zwierige leven dier fèl bejaagde boeken. Van vlooiën, die wegspringen als

je ze wilt vangen, worden het statige delen in statige rijen in statige verblijven. Als de bibliotheek haar bezittingen opbergt volgens een systeem van formaten komt de eens zo heet begeerde Paltock te staan naast een studie over Romeins recht met aan de andere kant een Justus van Maurik, en zo rijt volgens wetenschappen komt de Lobkowitz misschien bij de curiosa te staan tussen een standaardwerk over zeerovers en de niet zeer kuise memoires van een dame van lichte zeden uit de achttiende eeuw. Nu, morgen en over honderd jaar.

Maar nee, onze heer Roger was ondankbaar. Als de tranen van zijn gade gedroogd zijn, zo niet reeds ervoor, wenkt zij een expert, die de boeken van haar koopt, ze in zijn catalogi opneemt, of ze voor haar veilt. De verzameling hervat haar vlooiënbestaan, ze springt uiteen in alle richtingen, en een vlo springt over het wiegje heen van de snoezige baby die, eenmaal man geworden, om een herinnering aan zijn Ierse grootmoeder, alles over Dublin gaat verzamelen. Hij jaagt en ketent de Dublinvlooiën over heel de wereld, hij wroet in catalogi... men kent het. Bij zijn diepbetreurd verscheiden laat hij een waardevolle verzameling na en tot de zeldzame dingen behoort ook zijn *Wyndham Sadler, Balloon. An Authentic Narrative of the Aerial Voyage of Mr. Sadler across the Irish Channel, from Belverdere-House, Drumcondra, in the neighbourhood of Dublin, on Thursday, October 1st, 1812*, het boek waarop de heer

Roger eens zo trots was. Is het niet aardig, al is het dan iets gekneusd?

Kan ik nu, dirigent der sirenenzang, baas van de opiumkit, van mijn bibliofiel, die jaagt naar de schoonste vorm van wat hij de schoonste inhoud acht, en die daarbij bijna onvermijdelijk komt tot het zoeken naar het zeldzame, naar wat hij alleen, of bijna alleen bezit, of van mijn heer Roger, die op een weinig betreden gebied naar de volledigheid streeft, kan ik van deze lieden nu ook bibliomanen maken?

Dit is de grens der toverkracht. Ik geloof dat de bibliomaan een uitgestorven diersoort is; de bibliomanie behoort, als de tulpenmanie, tot een voorbij tijdperk. Het betalen van steeds fantastischer prijzen voor zeldzame en fraaie boeken heeft met manie weinig te maken, maar is in de regel een beleggingskwestie geworden, een delicate finantiële operatie. Penetraties op dit geheimzinnige gebied komen evenwel geregeld voor, want zo subtiel als in onze gedragingen de lijn kronkelt tussen normaal en abnormaal, zo subtiel is de grens tussen bibliofilie en bibliomanie. Het komt tenslotte neer op de definities.

Ik las eens de opmerking - ik meen van Charles Nodier - dat het verschil tussen een bibliofiel en een bibliomaan is dat de een zijn boeken kiest en de ander ze ophoopt; dat de een ze waardeert en de ander ze weegt en meet, en dat de zachte koorts van de een het delirium van de ander is. Dat lijkt mij een redelijke definitie.

Niet onaardig is Mouravit als hij zegt dat de bibliotheek boeken bezit en de bibliomaan er door bezeten is. Mij lijkt de zachte koorts en het delirium het juiste. Delirium beheerste Don Vincente, de monnik van Aragon, die moorden pleegde om kostbare boeken te verwerven. Delirant was de Franse verzamelaar Boutard die, volgens Uzanne, boeken kocht bij de voet, bij de roede, per meter, en detail en en gros, bij de mand en bij de hoop, en die er de zitkamers, de gangen, de zolders, de trappen, de slaapkamers en de kasten van zijn huis mee vulde tot het kraakte onder de last. Hij vergaarde een 600.000 delen, die hij optaste in zes huizen, waarvan hij, naar mate dat nodig werd, de bewoners op straat liet zetten. In Engeland zei Heber: 'Een boek is een boek', en hij kocht ze bij karrevrachten en bij scheepsladingen. Alle deskundigen zijn het er over eens, en het is minder vanzelfsprekend dan het lijkt, dat hij werkelijk een geleerde was. Hij bezat de kennis en het geld, en een alles overheersende hartstocht bezat hem: boeken. Hij kocht boeken, zoals Holbrook Jackson zegt, 'van alle soorten, op allerlei manieren, in allerlei oorden, en te allen tijde'. Eens verwierf hij 30.000 delen in één koop.

Het boekenbezit van een andere Engelse enthousiast, Rawlinson, werd na zijn dood op 18 verkopen geveild. Hij sliep in de gang, waar met moeite ruimte voor die verrichting was uitgespaard.

Weer anders bezeten was de man die 1200 edities van de bijbel bijeengegaard had, en de geestelijke, die op één dag 373 zeldzame bijbeluitgaven kocht en van wie het verhaal gaat dat hij, toen hij op een veiling voor een bepaald boek overboden werd, berustend zei: 'Het is jammer, maar ach, ik heb nog wel een tien of twaalf exemplaren thuis'.

Aartsdeken Meadow verzamelde zoveel boeken dat hij ten slotte verplicht was een belangrijk deel van zijn collectie te verkopen. Onder de veiling kon hij het niet langer uithouden. Het geleidelijk verdwijnen van zijn schatten maakte hem zo ellendig dat hij de zaal verliet, en na een poosje terugkwam, verkleed als militair, en op zijn eigen boeken begon te bieden. Rosenbach, een der grootste antiquairs, zegt in zijn *Books and Bidders*, een werk dat helaas bijna nog meer over geld handelt dan over boeken: 'Ik heb mensen gekend, die hun vermogen op het spel zetten, de halve aarde omreisden, hun vrienden vergaten, logen, bedrogen en stalen, en alles om het bezit van een boek'. De 'gentle passion' behoeft dus niet altijd zo gentle te zijn; en ze is er niet heviger of milder om of men nu alle bijbels verzamelt, of 1500 uitgaven van de Imitatio.

Er is geen enkel bezwaar dit alles maar waanzin te noemen. En ik denk zo dat de kans om bibliomaan te worden even groot is als de kans om gek te worden.

Zo vloeit het, voor mijn ogen, heen en weer. Van de honderdduizenden boeken naar dat ene boek in die ene hand. Van de vervuldheid der bibliotheken naar de eentonige cirkel van de navel, van de trilogieën der zwijgzame helden van onder de koe naar een rarissime editie van Baudelaire. Vergeef het hem, die de eenzame wacht betrok bij die lege planken.

Ik moet U wel zeer verschrikt hebben met mijn verlokkingen tot verderf, met mijn gifkast, mijn opiumhol, mijn blauwe eiland der sirenen. Vreest niet! Het was maar een beeld, dat ik voor U ontwierp. Laat ik U, in een ommezien, terug mogen voeren tot de extasen van onze dagen, vol van opwinding, die een twintig jaar achteraan hijgt over de geschriften van D.H. Lawrence, terug tot de vertrouwde sirenen van onze tijd. Die van het luchtalarm, of de fabriek.

Wat hier zo verteld werd, heeft met moderne boekwinkels niets te maken. Ik moet U eerlijk vertellen, nog nooit een bibliomaan gezien te hebben. Dat is wel jammer, want op het ogenblik zou ik wel een paar kilometer boek voor hem weten. En ik ken maar een heel enkele, werkelijke bibliofiel. Wij verhouden ons in Nederland tot de buitenlandse bibliofilie als onze Hollandse liefde voor Vondel tot die der Engelsen voor Shakespeare. Nu staat de boekverkoper weer veilig en normaal en nederig bij weer overvolle planken. Met te veel verschaalde best sellers en te weinig klassieken. Het is mij onbekend, waartoe

het vervoerend zingen der sirenen van Powys hem wel zou moeten verleiden. Ik hoor slechts de vage muziek van het bioscooporgel met de jongenssopranen van Merijntje en Bartje in de verte, en ik voel geen noodzaak, me aan welke mast ook, te laten vastbinden. De sirenen van nu hebben hoogstens geleerd dat er in oude boeken het meeste nieuws staat, en ze leerden het *Gone with the Wind* van Ernie Dowson. Zo'n moderne sirene heet Scarlet O'Hara, of ze heet Amber. Door hen lijdt er nog geen pontje schipbreuk! Maar ze zijn in ons midden! Forever!

Reizende...

'Zeg me wat ge leest, en ik zal U zeggen, wie ge zijt'. Zo'n mooie, rolronde volzin die, lang geleden als cultureel kapok diende, en nu nog wel eens ter meditatie wordt aangeboden op wat achterlijke scheurkalenders. Een zin, boeiend, rekbaar en muzikaal als bubble-gum.

Een harde zakenman, die ik ken, die zich noch op maatschappelijk, noch op zakelijk gebied, maar iets zou laten aankaarten, die een sportsman was van redelijk grote stijl, las in zijn vrije tijd geen Herbert Casson, geen boeken over 'De Weg naar het eerste Miljoen', maar compenseerde de uren, doorgebracht in de werkelijkheden aan deze zijde van de hel met de onverdroten studie van boeken over het spiritisme. Ik tart een ieder, die deze forse, vlotte, joviale kerel, deze met-beide-benen -op-de-grond-staander kent, in hem een tafeldanser uit hartstocht te vermoeden. Ergens moet in hem ook een klein altaartje voor Mercurius staan, een wekkertje moet er zijn, dat hem waarschuwt als het negen uur is, en tijd voor debet en credit, want als hij zijn zakenleven zou laten leiden door de ingevingen van allerlei gasvormigheden, die zich volkomen onbeschaamd voor zijn grootmoeder uitgeven, dan zou hij permanent in Veenhuizen zitten. Tijdens de zwangerschap van zijn vrouw had hij boodschappen ontvangen, die hem

met zo grote stelligheid over het geslacht van de hoop van zijn huis inlichtten, dat de kaartjes al gedrukt waren, de snoezige omhulsels in de vereiste kleur reeds gekocht. Generaties van in vrede ontslapen familieleden, aangevuld en aanzienlijk versterkt door een Maarten Luther, die juist eens 'door' kwam, hadden de zoon aangekondigd. De vakblik van de medicus was eigenlijk overbodig. Hij keek toch maar even. Hij zag een aanstaande dame. Maar ondanks zulke tegenslagen leest mijn zakenman nog altijd 'Het Ectoplasma en Ik', en nooit eens: 'Hoe kom ik er in tien lessen'.

Een man, die de uitgebreidste collectie erotica verzamelde, die ik ooit bijeen zag, heeft het uiterlijk, de gedragingen, en zelfs de functie van een net en serieus boekhouder. Hij heeft een prettige, vriendelijke vrouw, een frisse, vrolijke dochter, hij geeft een stevige hand, en loopt met meer enthousiasme in de vierdaagse mee dan ik er over lezen kan. Volgens de uitdenker van de wijsheid van: zeg me enz. zou hij een week en decadent en geheel verdorven schepsel moeten zijn, zo de uitdenker ooit over zulke kiese zaken als erotica gedacht zou hebben. Mogelijk ook is die wijsheid van het: zeg mij enz. er een met verdiepingen, een psychologie over vier banden, heeft de uitdenker toch gelijk, en is mijn boekhouder eigenlijk toch verdorven, maar om een hoekje, eigenlijk geen staffelaar, maar een getemde Boccaccio. Goed dan, maar dat is mij te vermoeiend.

En wanneer ik dan ook in lectuur van die scherpzinnige heren tegen kom, die een blik in de boekenkast van hun tegenspeler werpen, en met diepe wijsheden tot ons, lezers, terugkeren, dan vind ik iedere titel die ons meegedeeld wordt, interessant, maar herken in de auteur geen wijze, doch hoogstens een mede-snobje.

Ik kan namelijk niet van titels afblijven. Wanneer ik, in treinen, in wachtkamers, of waar ook een ongepaste nieuwsgierigheid pleeg te vertonen voor de lectuur van mijn lotgenoten, dan is die belangstelling alleen gericht op het boek, en maar nauwelijks op degenen die het vasthoudt. De belangstelling in drukwerk begon al op de lagere school, deed mij tot innige tevredenheid van mezelf een baantje kiezen als beroepsadviseur in boeken-aangelegenheden - waarom hebben wij geen woord als 'bookish'? - en nu nog noopt dezelfde belangstelling mij zo lang te gluren tot ik ontdekt heb, medereiziger, wat ge daar nu eigenlijk wel in handen hebt. Er was een tijd dat het mij diep teleurgesteld zou hebben wanneer ik aan formaat, dikte, bladspiegel niet al een goede gis gedaan zou hebben naar tenminste de uitgever. En was het vraagstuk tot mijn tevredenheid opgelost, dan was de zaak daarmee voor mij klaar, aan mijn sportief interesse voldaan; iedere vorm van discussie over het boek, ook als ik er niet in slaagde achter de titel te komen, bleef achterwege. Mocht een dergelijke bescheiden uitgeoefende belangstelling dus dan al niet als lich-

tend voorbeeld kunnen prijken in een handboek over hoe het eigenlijk hoort, ik heb er nooit iemand kwaad mee gedaan, niemand door geleuter van zijn lectuur afgehouden, noch ooit een advies gegeven. Dat doet een professional trouwens buiten zijn beroep en gratis, nooit. In alle aangelegenheden van het boek - ik heb hier weer dat woord 'bookish' nodig, maar het is er nu eenmaal niet - is er maar één façon tot zaligworden. Uw eigen façon.

En nu reizen we en overpeinzen wat, en denken dan vooral eens aan dat artikel dat ik in een onzer meest achtenswaardige weekbladen las. Het kwam ongeveer hierop neer dat een vrouw in de trein de Essays van Montaigne zat te lezen, en hoe goed dat deed en hoe edel het was. Het blad is zo door alles heen achtenswaardig, dat ik er niet toe komen kan, zelfs maar heel diep en zeer geheim bij mezelf, te denken dat die schrijver van dat artikel erg literair zat te liegen. Ik lieg eerder en liever zelf. Ik reis nogal eens, maar het opwindendste, meest literaire dat ik ooit in een treincoupé aanschouwde was een brevier, en dat mag ons in handen van een geestelijke misschien opwinden of literair aan doen, maar behoeft ons eigenlijk nauwelijks te verbazen. Telt bovendien niet mee, want lezen hoeft hij het niet, kent het van buiten. Verder ontmoette ik eens een man die mij liet zien dat hij een Jean Paul bij zich droeg, maar hij vertelde mij tevens dat het schrift te klein was en hij er in de trein niet in lezen kon.

Telt dus ook niet mee. En ik heb eens een vrouw gezien met een editie van de brieven van Degas. Telt helaas ook niet mee, want vredig, elegant zelfs, maar onloochenbaar sliep zij erboven. Hors concours.

Ik kijk in de ruitjes en pieker wat over dat achtenswaardig schrijver-vrouw-trein-Montaigne-complex. Het kan natuurlijk een Pullmantrein geweest zijn... en waarom is de ene mens toch zoveel gelukkiger dan de ander? In de niet-rookcoupé verder op zit het mooiste wezen dezer eeuw, omslapen door twee dikke mannen. Tegenover haar zitten drie kranten met mannen er achter. Tegenover mij zit een mevrouw van tegen de tachtig met snor en ringbaardje en een fluwelen bandje om een dorre hals. Zij leest. Waardig. Von Eschtruth. Of Heimburg. Ik ben er niet geheel zeker van, maar 't is een bandje met krullen en goud. Het gaat bijna zeker over adel. Adel des geestes en uit de Almanak de Gotha. Over vrouwen die het hoofd fier in de nek werpen. In vorstelijke kringen, waar toch ook laagheid voorkomt. Ik ruik ineens spruitjes en sombere-huizen-lucht en kloosterbalsem.

De heer naast mij heeft iets duns. Ik heb er maar één keer naar gekeken: 'de specifieke functie van de inkomstendrager', stond er. Ik kan daar slecht tegen, tegen zulke zinnen, en zeker niet vóór de koffie. De heer blijkbaar ook niet, want hij kijkt onafgebroken uit het raam en denkt misschien aan zijn inkomen. De andere buurman

leest: Hobart, *Oil for the Lamps of China*. Blijkbaar geboeid en dat is begrijpelijk. Dat is eis nummer één van alle Amerikaanse literatuur.

Aan de overzijde is er iets niet in orde. Er zit een heer in een Franse krant te lezen. Dat is niet zo vreemd. Maar hij heeft een gezicht voor een Isotta Frachini, een gezicht voor de haute finance, een gezicht dat er uit ziet of het al heel lang niet meer important is, dat gezicht, omdat de haute finance zo hoog is dat je geen gezicht meer hoeft te hebben. Kijk maar naar dat van Rockefeller. Je kunt het nauwelijks meer een gezicht noemen. Het is iets dat je zo maar opzet en voor je uitdraagt. Je moet toch iets hebben, pak maar wat. Deze heer heeft niet zo'n gelukkige greep gehad. Hij heeft nu een gezicht met een lip waarop de staat van de beurs afgelezen kan worden. Misschien nam hij dit alleen voor het gemak. Het lijkt mij niet zo best op de beurs.

En de buurman van de lip leest een oude Penguin. Een aangename Sayers. *The Documents in the Case*. Braaf van U, meneer, volg Lord Peter maar langs de doornige paden, en vergeet vooral niet mee te gaan op het steile pad naar het geluk in *Gaudy Night*. Maar Dorothy heeft zich daar zo in de liefde verstrikt dat ze ons zelfs geen klein karmijn-rood moordje meer kan toestaan. Nog maar één keer, in de *Honeymoon* zal ze wat bloed laten vloeien, maar dan heeft het probleem van schuld en boete haar al zo gepakt dat ze daarna alleen nog maar bijbelfragmenten tot

toneelstukken gaat verwerken. Zoals collega Crofts - going groupy, Oxford en Uw ziel, wroeging en bekennen. Uit met de moorden, de lijken in de bibliotheek, de blunt instruments, de lege injectienaalden en de spoorboekjesalibi's. Als de detective story dan bestaat bij het heilig recht van de burger op een veilig en beschermd leven, dan moet ze als beloning ook maar de veilige haven der ziel binnenvallen en er voor anker gaan. Met mijnen zegen. Maar de oude getrouwen, zoals ik, hebben zich voor roder moorden tot Amerika gewend.

Ik wandel eens door de trein. Langs de droom, het mooiste wezen dezer eeuw. Er is een krant gezakt, een man heeft de benen van de droom ontdekt en droomt nu zelf. The dream within a dream. Het zijn prachtige, edele benen. Hun meesteres leest niet. Waarom zou ze? Een dergelijk gelaat volstaat voor tenminste één literatuur; het is van een hartroerende perfectie. Het is voldoende zoiets altijd bij je te hebben, er mee te slapen en ermee te ontwaken, het te verzorgen en te bestuderen op zijn effecten zoals het ontstaan is uit de tedere hoekigheden van de jeugd, zoals het nu is in de volkomenheid van zijn rondingen, zoals het ouder worden zal en de verleidelijke weekheden zal krijgen van het iets te rijpe, zoals het later langzaam en hatelijk ineen zal vouwen. Wat heeft ze meer nodig? Met een dergelijk gelaat is er alles. Zelfs 'a mind at peace with all below' zoals Byron zegt van haar die 'walks in

beauty'. Ze doet me denken aan het portret van Madame Recamier, die ook alleen maar door alle eeuwen heen op haar sofa zit schoon te zijn, en die een figuur is uit de historie van wie ik niets wens te lezen, omdat het voldoende is naar haar te kijken, en omdat het mij geen plezier zou doen te weten dat er lelijker lieden geleefd hebben, geestiger dan zij. Ik groet U in het voorbijgaan, en heb U lief. Hevig, kort en zonder gevaar. Lees maar niet. Ge draagt de roman bij U, boven de schone hals, ga er zindelijk mee om, kreukel de bladzijden niet te veel, en happy ending!

Ik keer weer naar mijn dame met het halsbandje, de heer met de specifieke functie en de lampen van China en lees de roman verder van de treinruitjes. Oudergewoonte, het hoort nu eenmaal haast in mijn hand, heb ik nog wel altijd een boek bij mij, maar daarom kan het wel dicht blijven. Want de ruitjes zijn boeiender geworden de laatste jaren, ze zijn soms spiegel en soms kristal, Montaigne en Bloem. 'De tijd vergaat met dromen. Op de ruitjes spiegelt avondrood'.

We naderen een station. Het halsbandje verpakt Heimburg of Von Eschtruth, - wellicht Von Maltzahn, *Een heilig Neen*, of is 't *Een heilig Ja?* - in een stoffen boekomslog, je kunt zien dat ze netjes op boeken is, dat is haar zo geleerd, en verrijst. De droom schrijdt voorbij - 'alsof zij nooit zou sterven' - en het spijt mij nu zo dat ik dat boek niet bij me heb dat ik een paar dagen geleden las. Ik zou het thans opgeheven hebben

als een plechtige groet, het halsbandje had gesnoven, de droom was koel voortgeschreden, en ik zou mij een exhibitionist gevoeld hebben. Maar ik heb het niet, en ik blijf dus een wat plechtig Hollands heer, die niet met een Spaans gebaar haar zal groeten met Chandler's *Farewell my Lovely*. Ik heb nu *The Big Sleep* van hem, maar dat kan ik niet opheffen, dat zou niet eerbaar zijn, al is het zijn beste boek. Het sterft er zo prettig en snel, het is zo goed hard gekookt, de vrouwen hebben er edele curven en de harten van oude huzaren. Jammer!

Tegenover mij zit nu, na de kloosterbalsem, iets dat deze morgen uit haar bed verzezen moet zijn als uit haar graf. Ze is groenig-wit van kleur en ik moet ineens denken aan holle departementen, aan cultuur en vrouwen met roepingen maar zonder Elizabeth Arden. Dat is niet bij de roeping inbegrepen, maar wat zou de bedoeling ervan zijn door het leven te gaan als een waarschuwing voor de beschouwer: het is later dan U denkt? Ze grijpt zich vast aan een boek. Zo is het werkelijk. Ze heeft het zo stevig vast als ware het een evangelie. Het is alleen maar een Knuttel, *Geschiedenis der Bouwkunst*, en het moet een apart plezier zijn over apsiden te lezen en de aethetica over te slaan.

Het is niet fraai, juffrouw, dat ik dit alles zo maar over U zit te denken. Denkt U over mij ook maar wat, hoor! Zo in de trant van: ik tref het ook weer niet vanmorgen. Heeft de souplesse en

het gesteven gelaat van een gereformeerd diaken uit een klein dorp. Sfeer: vaag nazweven van Zondagse pepermintgeuren. Einddiagnose: zuur.

Toe maar, juffrouw. Ik kan het niet helpen. Het lachen gaat weer zo zwaar vanmorgen, de dag is als een kluisdeur, en het is eigenlijk wel goed dat ik niet de verplichting heb me te verfraaien, want ik zou het denk ik, vandaag ook maar gelaten hebben. Wie niet van groen en geel houdt, die kijkt maar uit het raam. Maar waarom zich vastklemmen aan de Geschiedenis der Bouwkunst? Doet het verkapt, maar innig wèl over zuilen te lezen?

De oogst was weer niet groot vandaag. Nog steeds geen Montaigne gezien, geen Woutertje Pieterse zelfs maar, of een ter Braakje.

We rijzen allen. We pakken en kleden, we slingeren Amsterdam binnen. En nu komt er iets vreemds. Ik heb U het boekachtig - bookish bedoel ik - verslag gedaan van een werkelijke reis. Reist ge mee tot het waarachtig, maar surrealistisch einde? Het is geen literatuur, het is zo maar waar en toevallig zinloos en daarom ook doet het me goed en zal ik het U niet besparen.

Bij de trappen, als de mensenstroom zich plotseling vernauwt, word ik door de stroom, die je dan even als dom maar machtig ervaart, opgenomen, en meegevoerd. En plotseling zegt achter mij een grote, luide predikstem, met galm en al: 'Maar moet hij dan daarom de eeuwige verdoemenis ingaan?' Ik wil mij omdraaien om een

goed woordje te doen, en te zien wie dergelijke middeleeuwse geluiden voortbrengt onder die sombere ijzeren gewelven van dat station, maar schroefvast houdt mij de menigte, draagt me de trappen af, Amsterdam binnen, dat weer blinkert van zon en water, en dat ons opslokt, verdoemenis en Sayers, de beurslip en de olie voor China's lampen.

De bibliotheek van Robinson

Deze bibliotheek is het altijd terugkerend gezelschapsspelletje: Wat zou U meenemen, wanneer U naar een onbewoond eiland moest? Men kan het op allerlei manieren variëren: met één boek of honderd boeken. Het is eigenlijk hetzelfde spelletje als de geleerden bedrijven, wanneer ze de beste boeken van alle eeuwen, van onze eeuw, van onze decade gaan sorteren. Er is nog dit verschil, dat het niet persé nodig is het beste boek naar Robinson's eiland mee te nemen, maar wel het meest geliefde. Het spelletje zou echter méér kunnen zijn dan alleen een spelletje.

De samenleving is langzamerhand zó ingewikkeld van constructie, zó dood-drukkerig van allure geworden, dat het bijna onmogelijk is hier nog een baantje te vinden met het enige, en toch wel afdoende excuus, dat die steeds terugkerende behoefte aan buikvulling bevrediging wil. We moeten ook de nodige geschiktheid, en soms zelfs het enthousiasme voor het baantje op kunnen leveren. Het is een vuilnisman niet meer gegeven, in vrede het vuil van een ander op te halen zonder een intelligentietest af te leggen. Uw sigarenhandelaar moet, meen ik, ingewikkelde examens doorstaan, voor hij in staat wordt geacht, U een doosje nicotinstaven te overhandigen.

En een kapper moet vele lessen in weerkunde

gevolgd hebben, voor hij ons mag inzepen.

Het is wel een vrolijk spelletje, bij zo'n test, uit het slim of dom, vlug of traag neerleggen van rijtjes lucifers, en het al of niet op tijd indrukken van knopjes, tabellen te kunnen knutselen, die precies, of met de kansrekening bijna precies, onthullen wat er zich achter Uw borstbeen, of pal Noord, of Noord-Oost ten Noorden van Uw wenkbrauwen afspeelt. Vrolijk en nuttig! Aan dit groene zeep smeren op de treden, waarlangs men zelf naar boven klom, verdienen duizenden een boterham, en ze worden er soms nog gewichtigheidsleiders van. Dikke boeken worden er over geschreven, grote afdelingen er voor opgericht. Het doel ervan is bijvoorbeeld uit te vinden, of je meer talent hebt, opdrachten te geven voor de operaties met een tank, dan wel of je, als je niet zo vlot was met je lucifers, meer geschikt bent om er onder te komen liggen. En verder wijst zo'n test onfeilbaar een min of meerdere geschiktheid uit, stapels geld in het vereiste tempo naar de brandkast van de baas te dirigeren. En ze kunnen er uit opmaken hoe ziek je bent, en hoe dat heet. Als dat bekend is, ben je genezen. Maar dààr moeten heel wat stokjes voor gelegd, heel wat plaatjes voor bekeken, heel wat inktvlekken voor veroorzaakt, en heel wat droompjes voor afgedroomd worden!

Die geschiktheid is evenwel het belangrijkste, vanwege de financiën. Vanwege die financiën ook, zijn er geen 'boeken-tests' voor zover ik weet. De

wijsheid van het 'Zeg me wat ge leest, en ik zal U zeggen, wie ge zijt', hebben we eerder al op haar betrekkelijkheid onderzocht. Toch zou een 'testgesprek' over boeken wel iets kunnen onthullen van geestelijke plafonds. Zo'n gesprek veronderstelt evenwel een vrager, die tenminste zoveel gelezen moet hebben als zijn slachtoffer. Bovendien is het bepaald griezelig dat, als het nu eens niet over boeken over kanobouw of levensverzekeringswiskunde gaat, de ware gebieden van de geest betreden worden, en daarmee, helaas, van de twijfel. Twijfel is evenwel een van die weinige zaken waaraan geen centjes te verdienen zijn. Er zit hoegenaamd geen toekomst in de twijfel, hoewel het aan de andere kant een oude, taaie broeder is. Niet de keus voor een dag uit de oneindigheid der literatuur, maar de onherroepelijke keuze van een Robinson kan een meter van de geest zijn, en meer onthullen dan zo wel lijkt.

Gide, André Gide, stellig een der grootste en eerlijkste geesten van onze tijd, placht zichzelf in zijn jeugd deze lijst voor Robinsons voor te leggen, en hij trachtte zich daarbij rekenschap te geven van de veranderingen in zijn keuze. Die lijst was voor hem de wijzer van zijn geestelijke groei, en het is merkwaardig dat hij helemaal geen romans in die lijsten opnam. Des te merkwaardiger nog voor een man, die zelf toch ook een aantal romans schreef. Als men hem evenwel nader bestudeert, komt de twijfel voor de dag, of die romans niet eigenlijk de innerlijke samen-

spraak naar buiten droegen, en die voortzetten. Arnold Bennet zei eens in een speech, dat hij in zo'n lijst van 20 boeken niet meer dan één roman wilde opnemen, en aarzelde tussen de *Gebroeders Karamazow* van Dostojewsky, en de *Chartreuse de Parme* van Stendhal, hetgeen weer een merkwaardige bekentenis is voor een Engelsman.

Geestig is de oplossing van Chesterton, die naar zijn onbewoond eiland alleen maar een exemplaar wilde meenemen van een *Handleiding voor de Practische Scheepsbouw*. Met alle geest is deze sierlijke arabesque, die zich om de keuze slingert, eveneens onthullend.

De Engelse essayist uit de vorige eeuw, James Henry Leigh Hunt, kon wanneer hij maar één boek zou mogen meenemen, niet kiezen tussen zijn geliefde Spenser en Shakespeare. Zie hem romantisch hinken: als ik niet bedroefd zou zijn en geprangd, de een, maar met een gewond hart, dat naar rust verlangde, de ander:

But which take with me, could I take but one?
 Shakespeare - as long as I was unoppressed
 With the world's weight, making sad thoughts intenser;
 But did I wish, out of the common sun
 To lay a wounded heart in leafy rest
 And dream of things far off and healing - Spenser.

Dat is altijd de moeilijkheid. Er zijn in dit leven nu eenmaal springers en dromers. Je hebt de lui die knopenkoningen worden en onderbroeken-mikado's uit louter zin om wat te doen, al was

het maar onderbroeken maken in het heel grote. Dat zijn zonder meer lui met roepingen. Wat moeten dezulken met de *Gebroeders Karamazow* op een onbewoond eiland? Wat zullen zij aanvangen zonder beursberichten en tikkerkoersen, alleen in gezelschap van vogeltjes die hun hoed niet voor hen afnemen, bij gebrek aan hoed en eerbied? Dat moet nog wel extra vreselijk zijn.

Een nog betere test, maar alleen voor mensen met fantasie: Wat dacht je nog literair te beminnen als je duizend jaar moest worden? Altijd nog Peter Cheyney, *The Third Man* en *Jody en het Hertejong*? Ik denk dat zelfs een slagschepentsaar een geeuw nauwelijks zou kunnen onderdrukken bij de spannendste tuimelingen in Anacondacopper, en dat de meest exquise dame dan niet meer zo gehecht zou blijken aan die lieve Claudia. *Hoe maak ik vrienden en leef ik gelukkig* is allang als toiletpapier opgebruikt, evenals de *Weg naar Succes in Twintig Lessen*. Misschien hangt er dan nog alleen aan de wand, naast een heel vroege Van Eyck, de rijmprint van Boutens:

Goede Dood, wiens zuiver pijpen
door 't verstilde leven boort...

Van dit paradijsje dat ik hier suggereer, kan men een glimpje opvangen in Huxley's *After Many a Summer*, het boek van de sinistere karpers en het heerlijke lange leven. Misschien is er dan ook nog fut genoeg om een verstrooide blik te werpen in *Scum of the Earth* van Koestler, waar men

vinden zal: dan zal er op een keer een nieuwe beweging ontstaan uit de chaos, waarvan de predikers waarschijnlijk pijn zullen dragen en barvoets zullen gaan voorbij de wegen van een Europa in puin.

Wie weet zijn ze over duizend jaar rijker dan Shakespeare, en wetender dan Montaigne? Mogelijk! Maar ik wil die mogelijkheden van later graag ruilen voor wat tijd voor Shakespeare, en een beetje rust voor Montaigne... nu!

Boeken en koffers

Het enige bezwaar dat ik tegen autorijden heb, is dat je er wat lastig bij lezen kunt. Ik ken een man die mij verzekert dat hij achter het stuur altijd zijn ochtendblad leest, en omdat hij een uitgever is durf ik niet aan te nemen dat hij liegt, maar ik heb nog niet de moed op kunnen brengen hem op zijn waarheidsliefde te controleren. Behalve dan achter het stuur behoren reizen en lezen bij elkaar. Er zijn boeken die je de ideale reisgenoten kunt noemen en het uitkiezen daarvan is al een van de grootste vreugden vooraf, en moet met zorg geschieden. Welke die ideale boeken zijn weet ik niet, want van het mijne zou U de rillingen krijgen, en U zou met dat van Uw buurman nog niet dood gezien willen worden. Het boek en het lezen namelijk zijn en blijven tot mijn voortdurende blijdschap, individuele genoegens. Niemand heeft nog ooit het Concertgebouw afgehuurd om er community reading te bedrijven. Het denkbeeld sta ik hier gratis af, er zit geen cent in!

Neemt mijn maat dan ook, als hij onderweg een gezellig Frans boekje wil lezen *De Pest* mee van Camus, dan drink ik liever veel Beaujolais bij de lectuur van *Clochemerle*. Maar als ik het toch niet laten kan algemene richtlijnen te geven - in ieder van ons steekt wel een klein paedagoog-

je - voor dat boek in die koffer, dan iets vriendelijks wat ik U bidden mag! Een Amerikaans tijdschrift placht aan grootheden van het kaliber van Eisenhower te vragen wat ze in hun vakantie zo al wilden lezen. Nooit zag ik iets minder in zo'n lijstje dan de Geschiedenis van de Amerikaanse Revolutie in zeventien delen, verhandelingen over het dogma bij de Azteken, of iets degelijks van Einstein. Nooit eens iets darters met jurkjes of iets flinks met stottergeweren en csaren der misdaad.

Een van de schokkendste dingen van mijn - toen nog - jonge leven was de aanblik van een vriend, die ik met zijn meisje in een uiterste duinpan zag verdwijnen met Gorter's *Mei* onder de arm. Dat kan nooit goed gaan en moet wel eindigen met Spinoza in het echtelijk bed.

Dus niet met Kierkegaard de hei op of met Swedenborg in de badstoel. Tenminste niet in het algemeen, behalve dan voor echte Eisenhowers. En verder kan je het eigenlijk ook nooit weten. Een boek is nooit zo bizar of er is nog wel iemand die het mooi vindt, in het ergste geval desnoods alleen de schrijver. Naar men mij verzekerd heeft moet het vervelendste boek ter wereld *Der Messias* zijn, van Klopstock. En toch heb ik eens van iemand gehoord, die het tweemaal gelezen had. Iedere dag een bladzij, en wààr kunt U best raden. Maar waarom?

Ik moet tenslotte toch tegen het onvermijdelijke verwijt protesteren dat al die lezende men-

sen zo ongezellig zouden zijn. Dat is een goedkoop verwijt tegenover iemand als ik die propaganda maakt voor het kostbaarste wat er langzamerhand in de wereld is, zo kostbaar dat het bijna niet meer te betalen is. Ik bedoel nu werkelijk niet het boek, want voor een paar zilverlingen is het beste ter wereld te koop, maar ik bedoel... de stilte. We weten niet eens meer wat dat eigenlijk is. Tien minuten volstrekte stilte bestaan nergens in Nederland. Overal trapt wel iemand de knetterhel van zijn motor los, altijd gilt er wel ergens een trein door de nacht, en... nee, ik wil nu beslist niet over de radio spreken.

En daarom, doe wat boeken in die koffer. Ze zijn de vredige eilandjes der stilte.

De best seller

'...en uit die nameloze massa "best-seller-klanten" zal later het keurcorps van elite-lezers gerecrueteerd worden', sprak de grote man van de grote uitgeverij.

Zijn ontboezeming heeft dat blijgestemde dat voor zoveel succesvolle zakenlieden typerend is en dat doorgaans met een bepaalde wezenloosheid vermengd is. Om tot het waarderen van grote literatuur te geraken moeten we dus eerst de bewaarschool van de best seller doorleden hebben. Men make dus het best reclame voor een mandolineclub of een verband van harmonicaspelers onder het motto: 'Klein beginnen, hier worden de toekomstige Beethovens getraind'. Zomin men evenwel ooit een bewonderaar van Debussy of Bach worden zal door herhaaldelijk naar virtuoze uitvoeringen van 'Dichter und Bauer' te luisteren, zo min zal ooit een voederen van het publiek met leesvoer een elite kweken, die zich met verantwoorde literatuur zal gaan bezighouden.

Het verdedigen van de best seller is een hachelijke zaak en een verdediging als deze legt zelf reeds een der ernstigste gevaren van de best-selleritis bloot. Het zou ruim voldoende zijn, wanneer de uitgever zich dan al genoopt voelde te spreken - hetgeen vroeger de uitgevers van 'hard-

lopers' wijselijk nooit deden -, te zeggen: 'Beste lieden boekverkopers, hier hebben we er weer een; laten we er goed aan verdienen, we kunnen zo iets allemaal heel best gebruiken'. En tegen de bezwaarden om der letteren wille zegge hij: 'Waarom het publiek die ontspanning niet gegund? Wat is er op tegen wanneer het zich simpelweg vermaakt met een spannende roman, omdat het zich nu eenmaal niet wenst te verdiepen in allerlei zwaars en moeilijks?'

Het antwoord kan alleen maar zijn: Er is niets op tegen.

De gezwollen bankrekening is evenwel niet voldoende. Men wil ook nog wat aan het cultuurdragen meedoen, en dan komen de drogredenen er aan te pas, dan wordt de cultuur zo versneden dat men er toch ingewrongen kan worden, met vette portefeuille en al.

Tegen het vermaak, de ontspanning is niets aan te voeren. Het gevaar ligt evenwel bij de vervalsing. Het gevaar ligt daar, dat de man die tien best sellers gelezen heeft, oordelen gaat vellen over literatuur, dat de man die Jan Wendelaar literair ontmoet heeft, meent de mens te kennen, dat de man die Merijntje Gijzen verslond, denkt dat hij een kind tegen kwam, dat de man die de vergulde illusie verteert, vindt dat hij de wereld kent.

Het is duidelijk dat een auteur in de roos schiet wanneer hij problemen opwerpt die hij met een ietwat blinde blijmoedigheid elegant en volledig

oplost, of wanneer hij in het algemeen meedoet aan een vervalsing der werkelijkheid, die zakelijk succesvoller is, naarmate ze meer de illusie huldigt. En ik zie het nu eenmaal als een kwaad, een kwaad dat me zo herhaaldelijk blijkt uit gesprekken of uit de boeken waarmee onze naoorlogse wereld overstroomd wordt, dat wij ons hoe langer hoe meer in de illusie proberen te redden; illusies ten opzichte van de samenleving, de kunst, de goede intenties van het mensdom, terwijl daarentegen de werkelijkheid, de opmars der feiten zich voltrekt langs wegen die wel bijna volkomen tegengesteld zijn. En als we nu maar niet regelmatig, onontkoombaar en pijnlijk met de realiteiten van leven, dood en gang der historie geconfronteerd werden! Hoewel ik er vlak voor ben dat wij privé alles in het werk stellen, om tenminste onze dromen te redden, hoewel er geen enkel bezwaar tegen bestaat de illusie in de literatuur te ontmoeten, is er alles op tegen dat de illusie ontaardt in een confectieroes, dat zij aan de lopende band tot stand komt, uitgedeeld wordt à raison van een cent een lik, verwordt tot een massale, chronische werkelijkheidsverschuiving. Literatuur die de wensdromen der massa probeert te vervullen, is surrogaat. Dat blijkt geen bezwaar, want we leven in de eeuw der surrogaten. De best-sellerij van heden maakt een slim gebruik van de onbevredigdheden der massa met dat heden, om grote historische taferelen te ontwerpen, die het coloriet hebben van ansichtkaarten. De

uitgever wordt hierdoor tevens de gelegenheid geboden boekomslagen te laten ontwerpen met vrouwen in de meest zinvervoerende décolleté's. Deze gehele literatuur steunt op twee zeer fraaie borsten, en men spreekt in Amerika dan ook terecht van een 'breast seller'. De man die zich vermaakt met de bedgymnastiek uit *Forever Amber* amuseert zich met de gymnastiek die hij zelf had willen bedrijven; wie zich bezig houdt met de reizen, de schone vrouwen, de duels uit *Anthony Adverse*, vecht zelf die duels. Maar, op een koopje. Hij zet daarna zijn hoed op, zij het met een zucht, proeft, zoals Ter Braak eens zei, 'een oude zoen van zijn vrouw' en begeeft zich gelaten naar zijn debet en credit. Hij heeft hevig geleefd! Op een koopje!

We zoeken allen steeds meer in onze lectuur de verlengstukken van onze verlangens, de bevestiging van onze eigen denkbeelden, het complement van onze inzichten, terwijl de uiteenzetting met de tegenstander, met de man van de nieuwe, harde en onaangename denkbeelden, hoe langer hoe meer vermeden wordt. Geschiedt dit massaal, dan kan het moeilijk anders, of dit toegeven aan ons aller vraag moet leiden tot een devaluatie, tot een algehele ontluistering van waarden; het is een weg, waarop een terugkeer onbestaanbaar lijkt, die voeren moet naar steeds goedkopere illusies, en steeds huileriger mensenliefde. Want voorwaarde nummer een is, dat het open hart van de auteur ons van zijn bladzijden tege-

moet bonst. We mogen nooit en nergens vergeten, dat hij ons onstuimig liefheeft, met een alles omvattende liefde, waarvoor geen papieren offer hem te veel is. Van ons wordt slechts het offer gevraagd van enkele zilverlingen. Dat is alles wat deze liefde kost, en ze is in de regel daarmee ook rijkelijk betaald. Er ontstaat een onmiskenbare onrust, wanneer het niet dadelijk duidelijk is, hoeveel de schrijver wel van ons houdt. Men voert de vreemdste argumenten aan, wanneer het gesprek komt op een roman van een onzer bekendste schrijvers, waarin hij een aantal mensen ten tonele voert, die in alle decentheid naakter zijn, en wezenlijker, dan we ze in lange tijd ontmoet hebben, en die hij doet bewegen met een koele, wat grimmige spot, die vermengd is met de hooghartigheid van een onaandoenlijk toeschouwer. Hij heeft wellicht wat te veel de nadruk op hun afdwalingen gelegd. 'Hun gedragingen zijn niet verantwoord', zei me iemand. De onze natuurlijk altijd. Daar zijn altijd namen en verklaringen voor te vinden in de leerboeken. En hebben we die gevonden, dan zijn ze meteen blijkbaar verantwoord.

'Ze zijn immers allemaal gek', zei een ander over die romanfiguren. Beleefd man als ik steeds probeer te zijn, kon ik hem moeilijk zeggen: 'Niet zoveel gekker als jij, broeder, als je 's avonds in je borstrok staat'. Maar ik dàcht het wel. Gek is alles, wat er achter onze schutting gebeurt, en het is op merkwaardige wijzen rekbaar, zoals een

van mijn vrienden bleek. Hij kreeg eens het verzoek, of hij, in verband met een lezing, overleg wilde plegen met een bekend letterkundige. Hij zocht hem op, en hij bezweert nog altijd, dat hij niets anders gezegd heeft dan: 'Goede middag, mevrouwen meneer! Mooi weer vandaag'. (Het wàs mooi weer, anders zou men nog veronderstellen dat het bijvoorbeeld hard regende.) 'Hoe maakt U het', tegen mevrouw; 'graag met suiker', bij de thee, 'dank U wel', toen hij de thee kreeg. De rest van de tijd sprak zijn gastheer. Aan het eind van diens vertoog zei mijn vriend: 'Dank U wel, ik zal er zijn'. Verder weer: 'goede middag', en toen stond hij weer buiten. 'Later', aldus mijn vriend, 'hoorde ik dat hij N. heeft opgebeld, en dat hij van mij gezegd heeft: 'Wel een geschikte kerel, maar hij is wel helemaal gek, hè'. 'En dat', vervolgde mijn vriend, 'terwijl ik altijd dacht dat ik de normaalste man ter wereld was'. Ik heb mijn vriend wat getroost, maar hem er toch op gewezen, dat het een verdacht teken was, dat hij zich de normaalste man ter wereld waande. 'Het is toch genoegzaam bekend', vervolgde ik, 'dat ik dat ben'.

Als we nu maar blijven veronderstellen dat de mensen zo in elkaar zitten, zoals we hen zien werken met kopjes thee en suikertangen, charmante lachjes en jeneverflessen, en we bouwen op die glimlachjes en de conflictjes literaturen, dan bezitten we een gave, een gave, waarmee we rijk kunnen worden. Met die gave zouden we trou-

wens net zo goed in de politiek kunnen gaan, of in de autohandel. We werden dan veel sneller welgesteld, en minstens even snel weer vergeten. Doch komt er een man, die langs de suikertangen heen kijkt in onze magere harten, dan worden we maar onrustig, vinden zijn schepselen gek en psychologisch niet verantwoord, maar bedoelen eigenlijk doorlopend: zo zijn *wij* niet! *Wij* niet! Waarom kijkt hij naar ons als een anatoom naar een lijk in de snijzaal? Waarom heeft hij ons niet even luidruchtig lief als zijn collega's, die we toch rijk maken?

Maar zoals hij door die suikertangen kijkt, zo heeft hij ook de achterkant van deze liefde gezien, en er zonder moeite doorheen gestoten. Ons gaan in de samenleving is oneindig gecompliceerd. Het zoeken naar de waarheid is als het graven in de aardkorst: plioceen, eoceen, carboon, cambrium: allemaal waar en nooit diep genoeg.

Bezien we de humanité en masse, dan moeten we toch denken: wat zijn we lelijk en wat doen we raar! Maar of we raar doen of niet, het gaat om ons getal. Daarin schuilt de macht. De strijd om die macht, dat is het spelletje van nu. En bij dat spelletje, op ieder gebied, is niet de werkelijkheid de grote inzet, maar de illusie. De werkelijkheid is een onverzettelijke, zwijgende, dreigende, onverstoortbaar schrijdende macht; de illusie kan in iedere vermomming optreden, is steeds een gewillige dienaars, ze is de grote hoer van Babylon, ze is altijd te koop.

Niet tegen de illusie als buitenwereldlijk verlengstuk der realiteit, wèl tegen de illusie als werkelijkheidsvervalsing, de illusie als handelswaar, de illusie als pasmunt, zijn deze ontboezemingen gericht. Tegen het woord van de man, met wie ik begon, tegen zijn profetisch gebaar van: uit mij zal hij voortkomen... Uit U zal niets voortkomen dan geld.

Niet datik iets tegen geld heb... De gestroomlijnde illusie ligt dan, gebonden en wel bij stapels in onze winkels. We zijn weer gekomen bij de interessante speculatie van de volgorde van de kip en het ei, want, en deze waarheid als een koe zij mij vergeven, een best seller is alleen dat boek dat best sold is. En hoewel de boekverkoper zijn reclame natuurlijk aanhaakt aan de campagne van de uitgever, door zijn etalages, raambiljetten, enz. de verkoop stimuleert, is het toch een feit dat hij zich waarschijnlijk zelden geheel en al achter dat boek plaatst. Wie de vraag, om zo maar een boek, beantwoordt met een greep naar de hardloper, laat zich de kans ontgaan een boek te verkopen dat kwalitatief niet onder hoeft te doen, evenwel minder evident in de gunst staat, maar toch ook van de planken moet.

In een tijd, dat het met een onkostencijfer om van te rillen een levenskwestie geworden is, tot elke prijs omzet te halen zijn de best sellers een uitkomst. Het geritsel van banknoten is een schone muziek, die vele stormen bezweert en vele smarten stilt. Het verkopen van een veel gevraagd

boek vergt daarbij weinig van ons geduld, gaat snel en pijnloos, en, mocht het dan al, en dat is de vraag nog, op de lange duur tot een onbevredigd gevoel bij de kopers aanleiding geven, dan richt zich de rancune toch niet tegen de boekverkopers, omdat het publiek voor het overgrote deel naar dat boek vráágt.

De omzet van bestsellers is voor een niet onbelangrijk deel extra. Aarzelt het publiek tussen het geven van een das of een bloemetje, dan zal, wanneer het de gever te binnen schiet dat het nieuwe boek van X X X zo geweldig moet zijn, de keus nog wel eens onverwacht op dat boek vallen, terwijl de gedachte niet op zal komen wanneer er niet een boek hevig in de belangstelling staat. Een belangrijk deel van deze verkoop geschiedt aan een publiek dat doorgaans niet regelmatig boeken koopt, en dat is dan ook zonder twijfel een verblijdend teken, dat ons evenwel geen illusies behoeft te geven voor een groeiende verkoop in het algemeen. Dat publiek zal ons namelijk per eerste gelegenheid onmiddellijk en gedachteloos in de steek laten. Wie zich dan ook geheel en al op deze verkoop toelegt, bouwt op wel zeer wankel grondslag. Wie daarentegen zijn persoonlijkheid inzet voor het vormen van een kring van overtuigden, zal gemakkelijker de stormen kunnen doorstaan. Een boekenkoper kan het nu eenmaal nooit laten, alle crises ten spijt.

Een tegenkant van dat vrolijke gezicht van een vlotte verkoop is de onberekenbaarheid van de

publieke smaak, even onzeker als de grillen van de mode. Het is inderdaad dikwijls een kwestie van mode. Met dit verschil evenwel dat er in het modebedrijf slimme lieden in paleizen wonen te Parijs, New York en Londen, die de vraag weten te creëren en te dirigeren. Voor het boek hebben we daartoe eigenlijk nog maar nauwelijks kans gezien. Teveel boeken die, volgens alle verwachtingen best sellers zouden worden, werden het toch niet, te veel dark horses wonnen de race. Er is bijvoorbeeld in Amerika het feit te constateren dat het publiek zich af begint te wenden van de historische best sellers, die dan ook volgens de kritiek, de laatste tijden van een ontstellende inferioriteit zijn. Waarom bijvoorbeeld het werk van Toynbee, *A Study of History*, een serieus en degelijk boek plotseling hevig in de gunst is gekomen, is niet duidelijk, maar wel een verblijdend en verrassend verschijnsel. Dermate verrassend zelfs voor de uitgever, dat hij zijn reclamekosten, die hij voor dit boek op \$ 6.000 gesteld had, met liefst \$ 25.000 verhoogde. De reclame liep hier kennelijk achter het feit van de vraag aan.

Het is nauwelijks aan te nemen dat een publiek dat het ene jaar *Forever Amber* begunstigt, zich het volgend jaar eenparig op een zo gedegen studie als die van Prof. Toynbee werpt. Is het dus nu een ander publiek, het publiek met de uiteenlopende smaken van de geregelde boekenkopers, dat zich ten opzichte van dit boek plotseling eendrachtig betoont? Moeilijke vragen.

Er schuilt een gevaar op lange termijn in een vervlakking van de goede smaak, in een devaluatie van literaire waarden. De redding zal dan moeten komen van jaarlijk gigantische oplagen van enkele boeken, hetgeen een zo enorm uitgeversapparaat vereist, met zo'n verwickelde financiële structuur, dat het aantal uitgevers geringer zal worden. Dat dit in Amerika al aan de gang is, moge blijken uit het feit dat er daar 400 uitgevers opereren, maar dat meer dan de helft van de boekenproductie in handen is van slechts 42 firma's, dat is 10% van het totale aantal. Dat kan dan voor de Nederlandse boekhandelaren, die klagen over een teveel aan uitgevers een paradijselijke staat lijken, er is toch, vreemd genoeg, ook in Amerika overproductie en men moet wel bedenken dat de groot-kapitalisten die hun geld in grote ondernemingen steken, dat kapitaal laten renderen met àlle middelen.

Natuurlijk behoeven deze Amerikaanse verschijnselen ons hier niet al te zeer te verontrusten. Wanneer we lezen dat een filmmaatschappij een aandeel betaalde in de reclamekosten voor een roman, waarmee de uitgever grote plannen had, dan kunnen we begrijpen dat de filmmaatschappij belangen heeft bij de onvermijdelijke happy ending, bij een niet geringe dosis saccharine, maar het is een verschijnsel waaraan wij in Nederland wel nooit toe zullen komen, al zal ons de vertaling waarschijnlijk wel als een meesterwerk aangeboden worden.

Maar het is toch tekenend, die expansiedrift der droomfabrieken, zoals Ehrenburg de filmindustrie eens noemde, die penetraties op literair gebied, voor de intensievere verkoop der illusie.

Want heeft men ervaren, hoe behaaglijk de droom kan zijn, waarom zou men zich dan nog met onbehaaglijke dromen bezighouden? Er steekt toch geen kwaad in de illusie? Wanneer we de voorbeelden in de literatuur aan zijn uitspraak toetsen, dan moeten we Ezra Pound gelijk geven met zijn definitie van literatuur: 'Literatuur is nieuws, dat nieuws blijft'. Zo is het ook met de illusie, die haar waarde bewijst door eeuwig te zijn. Maar de illusies, die in de fabriek gemaakt worden, en voor echt verkocht, zijn op de goedkoopste wijze ontstaan, en worden op de goedkoopste wijze verworven. Ze hebben dan ook de waarde van een ochtenblad.

En onze tijd, die alles verwerven wil op de gemakkelijkste en goedkoopste manier, die de beschikbare hoeveelheid cultuur, als ware het boter, wenst uit te smeren in de breedte, deze tijd wil niet inzien dat cultuur op een koopje een fictie is, dat het algemeen beschikbaar stellen van de resultaten van cultuur geen zin heeft, niemand zal bevredigen, omdat vooral in het moeizame verwerven haar waarde ligt.

Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis. Ook onze werkelijkheden zijn, wanneer we erover nadenken, benauwender illusoir dan ons wel lief is. Zo niet alles, dan toch wel veel is 'slechts' illusie.

Maar als we die illusies nu nog weer verder tot illusies gaan verdunnen, de schim nog verder gaan verschimmen, wat heeft dan nog zin? Het hoeft niet verlamdend te werken wanneer we inzien dat we slechts in illusies geloofd hebben, wanneer die illusie dan tenminste eerlijk tot stand kwam. Integendeel, het is misschien de hoogste en de laatste wijsheid. Achter het *Alles Vergänglichliche* van Goethe tekent Anthony Beavis aan in zijn journaal in Huxley's *Eyeless in Gaza*: Vrage: Hoe verenigt men het geloof dat de wereld grotendeels illusoïer is, met het geloof dat het niettemin noodzakelijk is die illusie te verbeteren?

Onze tijd verkiest de kwantiteit boven de kwaliteit. Misschien zal dat ook wel weer veranderen. Maar het blijft onze plicht binnen de grenzen van een zekere zakelijkheid het goede boek te verzorgen, en ons daarbij minder te laten raden door de zachte geleidelijkheid van onze eigen wensen, denkbeelden, instincten en de bevestiging daarvan door de auteur, dan wel door zijn eerlijk accent en zijn integriteit, die bij ieder kunstenaar van formaat niet te ontkennen zijn.

Daarbij roeien we tegen de stroom op. Maar ook daarvoor geldt de wijsheid van Huxley hierboven aangehaald, en die eigenlijk zoveel beknopter al gezegd is in het oude Oosten, de wijsheid van de zeer verhevende, de Boeddha: 'Ist das nicht der, der weiss dass es nicht geht, und der es doch tut?'

Over de kinderen Belials

Want dat zijn ze, de heidenen! De boekheidenen!

Kan men zich indenken in wélke mate ze de gramschap van die vreedzame mensen rond het boek hebben opgewekt, dat die zich over hen in zulke krachttermen uitlaten? De kracht van de term ontspruit helaas uit de onmacht van de toorn. 'Richt U eens tot de heidenen!' werd mij verzocht. Dat blind vertrouwen in mijn bovennatuurlijke krachten deed mij veel goed. Zoveel goed als mijn oude collega, de alchemist, wanneer hij een schepje salpeteraarde en een blokje lood meekreeg, en hij de koning de volgende morgen op de stoep kon verwachten om het goud op te halen. Het zich schriftelijk tot de heidenen wenden is namelijk even effectief en zinvol als het houden van lezingen over home training voor schaatsenrijden in de Soedan. Iedere boekheiden is te herkennen aan de snelheid van zijn vlucht voor drukwerk en aan de ongeneeslijkheid van zijn afkeer. Hoe deze ontstaat is een geheim waarvan, vertrouw ik, de oplossing sluimert in de nog ongepubliceerde Verhandelingen van de Commissie voor de Propaganda van het Nederlandse Boek, die bij haar studies over dit brandend probleem de genetische en de embryologische zijde stellig niet verwaarloosd zal hebben. Door het betreurd ontbreken van haar gedegen, weten-

schappelijke voorlichting zal ik mij dus noodgedwongen, en toch zo gaarne, slechts met boosaardige geruchten kunnen bezighouden. Want boosaardig zijn natuurlijk dezulken die beweren dat die afkeer al in de moedermelk zit. Dit is een leerstelling uit de school van de Engelsman, die zei dat de liefde voor het boek zo manlijk is als een baard. Alleen diepgaande meditatie, en een rijpe ervaring kunnen de overtuiging bijbrengen, dat deze stelling de vrouwen geenszins volkomen uitsluit.

Een andere denkrichting - minder snood - bevindt dat er geen twijfel aan is, dat, in de jeugd, alleen de zeer sterken de schooldeuren achter zich dicht doen met nog een gram aanhankelijkheid voor het boek in hun prille zielen. Het merendeel der jongeren gaat uit in de wereld met het verbeterde besluit nooit weer een boek open te doen. Het is niet eenvoudig hen te lasso-en en in onze boekwinkels binnen te lokken. Het vereist minstens een wereldoorlog om 'plezierlezers' van hen te maken. Bij het ontbreken daarvan is het misschien het beste, hun langzaam bij te brengen, dat een boek gewoon maar een stuk gereedschap is, een middel om er een paar foefjes uit op te steken, het middel om, op een bepaald gebied, iets slimmer te zijn dan hun buurman. Vang ze met een vakboek! Over canasta en atoomsplitsen voor huishoudelijk gebruik, het plaveisel in het oude Rome, de kleuren van kanarievogels, het redden van zielen en drenkelingen, de techniek

van de bankbreuk en de revolutie... over alles is literatuur. Er is zelfs schriftelijk onderricht in het sterven, zoals ik laatst ervoer. De uitgever prees het aan als: 'Een nuchtere bespreking van het probleem hoe een mogelijke dood tegemoet te treden'. Dat 'mogelijke' is eerst verkooppsychologie!

Onlangs las ik dat er een heef de leeszaal van het British Museum betrad met de vraag aan de beamte of er ook boeken waren om te leren de duivel op te roepen. Een bibliotheekbeamte is nu eenmaal niets meer vreemd en hij kwam dan ook blij met allerlei kabbalistiek in oude handschriften aandragen, en verstrekte hem die ter studie en overweging. Het duurde niet zo heel lang of zijn klantje was weer terug met de bemerking dat hij daar niets aan had, en dat hij niet op dwaalwegen geleid wilde worden. Hij stond er energiek op nu, en ter plaatse de duivel op te roepen. Men moet toch groot respect voor die beamte hebben, die hem onbewogen vertelde, dat hij zoiets niet dorst te doen omdat de aartsbisschop van Canterbury, die in het bestuur van het British Museum zat, daar zeker bezwaar tegen zou maken.

We moeten de fout misschien wel heel vroeg zoeken, en het bijvoorbeeld al oneens zijn met de Prediker, die zegt: 'Het oog wordt niet verzadigd met zien en het oor wordt niet vervuld van horen'. Het oor wordt inderdaad niet vervuld van horen. In menige woning is de radio

dag en nacht op orkaansterkte aan het werk. Het oor van de gemiddelde Nederlander kan het allemaal aan: ochtendgymnastiek en morgenwijdingen, Cab Calloway en de Lieder ohne Worte, voetbalwedstrijden en bonte treinen; maar zet diezelfde gemiddelde Nederlander eens een paar dichtbedrukte pagina's voor, uit het geeft niet welk betoog, en let op de snelheid waarmee zijn oog verzadigd wordt, en een shut-down-staking begint. Mechanisch horen is normaal, mechanisch lezen doen alleen de ongeneeslijken. Toen ik eens in allerlei persoonlijke puzzles verward geraakt was, las ik, in bed, een bundel korte verhalen van Raymond Chandler. Er gebeurde zo het een en ander op die bladzijden, de lui vielen om als kegels, en ik lag te trillen in bed van het gestotter der machinegeweren. Ik las en ik las, en ik puzzelde op de achtergrond, tot ik na een bladzij of vijftien gelezen te hebben me toch wat begon te verbazen. Er werd een taal gesproken waarvan het idioom mij niet eigen was, een taal vol honing en gevoel, en ook weer met bitterheid, vrouwen begonnen te snikken, raapten hun eer bijeen, en verdwenen gebroken in de nacht. Ik kon er geen touw meer aan vast knopen, begon koortsig naar mijn moorden uit mausers te zoeken, keek eens op het omslag of ik, onwaarschijnlijk genoeg, ook iets anders gepakt kon hebben. Maar nee, broeders met schouders als rotsblokken hielden kanonnen van klein kaliber in hun vuisten en drukten de tedere arabesken

van de wijfjes hunner keuze tegen de machtige borst. Na een diepgaande studie is mij tenslotte gebleken, dat een warhoofdige binder mijn vel met stoere knapen voor een vel uit het een of andere geknakte vrouwenverhaal verwisseld had. Razend was ik, maar dat ik vijftien bladzijden nodig had om dat uit te vinden, heeft me dieper geschokt dan die problemen waar ik toen zo mee zat, en die ik me nu niet meer herinner. Ik moet dat toeschrijven aan de heelkracht der lectuur.

Nu ik hiermee tot het therapeutisch gedeelte ben overgegaan, moet ik wel zeggen, dat de heren van de Commissie voor de Propaganda van het Nederlandse Boek niet de hele dag naar de steen der wijzen zitten te zoeken. Ze zijn er, dacht ik, ook om een oogje in het zeil te houden wanneer er mensen hem op eigen houtje willen vinden. Het is, om maar eens iets te noemen allerminst uitgesloten dat er bijvoorbeeld in Texas, waar wel drie boekwinkels zijn, een figuur opstaat, die een 'leesserum' uitvindt, waardoor de mensen maanden achtereen willen lezen. Wat zouden de directies van de leesfabrieken er voor over hebben, wanneer ze de bevolking zo iets door hun biertje konden futselen! Onlangs is er al een heer ontdekt in Chicago, die een methode uitvond om sneller te kunnen lezen, een soort lees-stenografie.* Ik heb het vermoeden dat de Commissie deze heren onopvallend laat verdwijnen, al zou

* William Burnett Benton, Vice President University of Chicago: *To Speed Up Your Reading*, een artikel in *The Scientific Monthly*.

ik het persoonlijk veel attractiever vinden wanneer ze op het 'Boekenbal' luidruchtig gelynched mochten worden.

Een boek schrijven, een boek maken dus, is namelijk nog altijd een handwerk. Maar als er te veel lezers komen wordt het een industrie, die op den duur zoveel nonsens vervaardigt dat niemand meer lezen wil, tot er weer iemand opstaat, die voorzichtig een boek maakt als handwerk, dat eerst een paar lezers vindt, en dan weer meer tot weer te veel, enz. enz. Dit is de cyclische theorie, die verder ontwikkeld wordt in het hoofdstuk over de wijsbegeerte van het boekverköpen uit deel 18 van de reeds genoemde ongepubliceerde Verhandelingen etc.

Ik schets hier maar luchtigjes enkele van de moeilijkheden en de mogelijkheden betreffende de boekheidenen. Want al kan ik die kinderen van Belial dan niet beschreeuwen, ik zal hen toch bedreigen! Er ligt nog het een en ander voor hen in het zout! Zij zullen nog wel eens raar, en met een boek in de hand, wakker worden!

De waarde van het boek

‘Nee, dat boek is mij veel te duur’, zei mijn rijke vriend, toen ik hem een werk over porselein liet zien. Het had prachtige illustraties in kleuren en kostte vijftig gulden. Drie weken later kocht hij op een veiling een bord voor vijftienhonderd gulden en vond het een koopje. Boeken heeft hij niet, behalve de mijne en die van zijn andere vrienden. Als ik op gezette tijden mijn eigendommen weer eens terugkruis, vraag ik speels wel eens wat Chinees aardewerk te leen, omdat het mij soms zo goed kan doen hem intens te zien verbleken. Alleen om hem zou ik een ex-libris willen hebben, voorzien van de tekst uit Mattheüs 25: ‘maar ga liever tot de verkopers en koopt voor Uzelve!’

Boeken *zijn* duur. Boeken zijn altijd duur geweest. In de Middeleeuwen reisde men voor een boek Europa af, en gaf de prijs van een kasteel om één boek te bemachtigen; nu moeten we een gulden betalen voor diezelfde Penguin waarvoor we tien jaar geleden een kwartje neertelden. Zo zal het altijd wel blijven. Hoe goedkoper de mens wordt, hoe harder hij schreeuwt over het dure boek.

In de geschiedenis van de menselijke geest zijn boeken de zoutpilaren. Ze ontstaan uit wikkend omzien. Ze zijn de meningen, inzichten, illusies van de schepper, gestold, bewegingloos gewor-

den. En generaties lang al draaien we om deze zoutpilaren heen, zien ze betoverend glinsteren in de zon, zien ze spoken in de maannachten, zien hoe het schuren der eeuwen ze afslijt. We wetten onze meningen, inzichten en illusies aan die zoutpilaar, die wel bewegingloos is, maar zo oneindig veel aspecten heeft. De hele verhouding van mens en boek is een kwestie van karakter, het onze en dat van de schrijver. Wat zullen de onthullingen van Rousseau over Rousseau te vertellen hebben aan de man, die zelf niets te onthullen heeft? Hij zal ze slechts lezen zonder begrip en er zich alleen maar hartgrondig bij vervelen. Wat betekent *Schuld en Boete* voor degene die in schuld alleen een boekhoudtechnische term ziet en in boete een gevolg van verkeerd parkeren. Het is duidelijk dat voor hem iedere prijs te hoog is en ook altijd te hoog zal zijn.

Afgezien van het enige, dat eigenlijk bij een boek waarde is, namelijk zijn waarde als ontmoeting, zuiver en alleen dus het boek beschouwd als uiterlijk verschijnsel, als werktuig mijnentwege, ligt de prijs van het boek, vergeleken met andere waardevolle zaken, altijd te laag. De uitgever wordt steeds gewelddadig tot het inzicht gebracht dat, als het publiek moet kiezen tussen brood en boek het beslist niet zal ophouden te eten. Ook voor hem is ieder nieuw boek een avontuur, waarvan hij de prijs heel zuinigjes moet meeberekenen. En wat zit er al niet in de prijs van dat boek, dat hij met zoveel zorg en hart-

klamp uiteindelijk voortbrengt? Een fractie ervan moet de beren temmen van de schrijver, zijn illusies en zijn kinderen voeden, hem krachten verlenen tot het verwerven van nieuwe voorschotten. Weer andere fracties dienen voor de boterhammen en de pensioenregelingen van de papiermakers, de typografen en de boekbinders; van gedeelten van die prijs moeten boekverkopers bescheiden hun broodje beleggen en de boeken betalen die ze niét verkopen; van de rest financiert de uitgever zijn nieuwe successen en zijn nieuwe stroppen.

Maar goed, boekenkopers, boeken zijn duur. Zij kunnen zo duur zijn als een goed stuk gereedschap, dat met zorg tot stand kwam, en dat, met liefde en zorg gehanteerd, zijn rente zal opbrengen.

Maar goed, schrijvers, uitgevers, boekverkopers, boeken zijn goedkoop. Ze zijn tenslotte even duur, even goedkoop, even vanzelfsprekend en onbetaalbaar als de vrijheid. Ze zijn het eerste en het laatste woord van de vrijheid. Hoewel het zeer wel mogelijk is de prijzen bijvoorbeeld te regelen van de stoffelijke zaken, die een boek helpen bouwen, onttrekt het boek als geheel zich aan iedere regeling. Want boeken zijn nu eenmaal zo verscheiden en ontembaar als de gedachte, zij gedijen niet in de broeikassen van teveel zorg. Zij gedijen alleen wanneer de schrijver kan zeggen wat hij op zijn hart heeft, de boekverkoper en de uitgever falliet mogen gaan of rijk mogen

worden - hetgeen gewoonlijk geschiedt in omgekeerde verhouding tot hun begeren - de boekenkoper kan nemen wat hem lust, hij het duur mag vinden of goedkoop, en wanneer hij kan blijven weigeren te eten wat hem wordt opgedrongen.

Waar de vrijheid dood is, is het boek dood. Getemde auteurs, geboeide uitgevers, geketende boekverkopers hebben het élan en leiden het losbandige leven van etalagepoppen. Onheilspellend zeker kunnen dan zelfs de klassieken geen vreugde meer geven, omdat ieder woord van hen plotseling een kwelling blijkt, en iedere zin een aanklacht. De consequentie van tyrannie kan slechts bestaan in een vacuum van de geest.

Een boek dat geen waarde voor U heeft, is altijd te duur, maar het is hetzelfde boek dat Uw buurman niet loslaat. Samen bepaalt ge de prijs, een redelijk gemiddelde. Alleen wordt bij iedere berekening één factor over het hoofd gezien: de factor dat in de waarde van het boek de prijs van de vrijheid is inbegrepen.

Weerzien zonder weerzin*

Wie in de twintiger en dertiger jaren als vakman te maken had met Duitse boekhandelaren of uitgevers zal moeten beamen dat de zakelijke omgang met hen, schriftelijk of persoonlijk, aangenaam was. Ze waren correct, coulant, mild met hun kortingen aan buitenlandse boekhandelaren, ze behandelden hun zaken 'postwendend', en zelfs de ambtelijke faciliteiten betreffende het boek waren verstandig en effectvol.

Mocht er dan, na 1933, een uitgever zijn epistel aan ons al eens besluiten met een 'Heil Hitler', dan werd ons antwoord, dat met een 'Heil Colijn' eindigde, doorgaans zo duidelijk verstaan dat hun volgend schrijven weer het aloude en dierbare 'Hochachtungsvoll' vertoonde, waarop de correspondentie op de oude en vertrouwde voet voortgezet kon worden.

Brave lieden, deze heren Barth, Kiepenheuer, Steinkopf, Hirzel, Mohr, Niemeyer, Winter en hun commissionnaires Volckmar, Koehler, Neff, Koch en hoe ze verder ook weer heetten, wakkere lui. Al die kerels met boeken, ik houd het vol, vormen toch een soort geheim genootschap; ze

* Onder titels als: 'Holland interessiert sich wieder' hebben enkele Duitse bladen over dit artikel geschreven, en er gedeelten uit over genomen. Maar geen woord over greppels, geen regel over de Feldgendarmarie!

blazen veel, maar ze bijten weinig, en zelfs een zo groot en vervaarlijk heer als Julius Springer ben ik enige tijd eeuwig dankbaar geweest.

Op het laatst van de oorlog moest er in het Noorden van het land hevig gegraven worden onder leiding van de Organisation Todt, die de Canadezen wilde keren door middel van greppels. Ze meende verder dat de kwaliteit van de greppels aanzienlijk beter werd naar mate er meer Nederlanders aan groeven. Omdat ik al zoveel dingen slecht doe, dacht ik wel dat een door mij gegraven greppel toch ook niet zou deugen, en alleen maar een uitnodiging voor een Canadees kon zijn, weshalf ik er maar van afzag. Dit werd van Duitse zijde in het algemeen slecht begrepen, en dus was ik wel genoodzaakt, mij tot een alles begrijpend en alles vergevend arts te wenden, die mij van een aandoening aan de linker longtop voorzag, hetgeen hij vastlegde op zijn receptenbriefje. Met dit gezaghebbend stuk heb ik het een tijdje vol kunnen houden, tot ik in de kraag gegrepen werd door de Feldgendarmerie, die mij met medeslachtoffers naar een school dreef, ter keuring. Schoolbanken en dezelfde tergend blauwe lucht van vroeger, ver en onbereikbaar. Ik heb er wat zitten proefhoesten, ik heb mijn nagels gecontroleerd op rookvlekken, en we hebben onze kwalen vergeleken. Mijn hoest, dat voelde ik zo, had geen kans tegen die beschrijvingen van eerste klas 'scheuten in de rug', die vreselijke verhalen van katarrhexis, zinkings op het

hart, leewateren in knieën, hallucinaties en coprostase, en dus zonk mij wel de moed, maar niet de hoest in de schoenen. Na lange tijd werden we, in de rij, voor een tafel gevoerd. Voor mij lieden met zweetvoeten die ze voor platvoeten wilden doen doorgaan, lui met rheuma, de mannen met de erge ruggen en de kwaadaardige buiken, en ze werden goedgekeurd in een adembenemend tempo. Ik ben in het algemeen wel een prima hoester - iets van een ver onweer -, maar nu wou het natuurlijk niet. Ik heb het toen in de korte, droge kuchjes gegoooid - ik had niet voor niets de *Zauberberg* gelezen - en ik keek op het laatst met werkelijk bezorgde blikken in een zakdoek die hardnekkig blank bleef. Staande in die rij heb ik wel eens aan Schwejk moeten denken, die zo treffend vertelt van de man die 'simuliert' dat zijn ene been korter was dan zijn andere - 'die ganze Oesterreichische Armee ist eine grose Simulantenbande' - en zo naderde ik de tafel, bezorgd, tot zeer bezorgd. Er zaten twee lieden aan. Rechts, en een eindje ervan af terwille van zijn fabuleuze buik zat een varken in een oogverblindende uniform, links een man, die men met dokter moest aanspreken, hoewel men fluisterde dat hij 'maar' apotheker was. Met een meesterlijk kuchje trad ik ter tafel en overhandigde mijn longtop aan de dokter. Hij wierp er een blik op en vroeg:

'Beruf?'

'Buchhändler'.

‘So! Auch wissenschaftlich?’

‘Doch!’

‘Aber dann haben *Sie* vielleicht noch ein Matthes, *Differentialdiagnostik* für mich’.

‘Bedaure sehr’, hoestte ik, ‘aber alle Matthes sind bei mir völlig alle, aber Sie selbst können ihn gewisz doch noch von Springer bekommen? Wir, hier in Holland nicht mehr’.

En zo sprong het gesprek van Springer over op de daden van Enke, van Barth, over de Pharmakologie en de Histologie naar de Rückenmarkdiagnostik, tot het varken - zijn voorvaderen stonden tenminste hun huiden nog af voor onze boeken - ongeduldig vroeg wat ik was, en de dokter zei: ‘Buchhändler’.

‘Aber’, gromde het varken, in zijn hammen geprikt, ‘Buchhändler müssen doch auch graben!’

‘Ach’, zei de dokter, geïrriteerd en onderbroken in zijn gesprek over de *Neue Deutsche Klinik*, ‘der Kerl hat ja T.B.’

Zijn hand met het stempel van ‘onbruikbaar voor de spade’ zweefde over mijn briefje, kletste neer met een vriendelijk lawijt; ik hoestte dankbaar, we keken elkaar nog eens in de trouwe blauwe Germaanse ogen, ik verdween, met de kreten nog in mijn rug of ik hem, voor een neefje, nu toch heus niet meer aan een Corning, *Topographische Anatomie* kon helpen.

Buiten heb ik mij ijlings een ‘Javaanse Jongens’ gedraaid, een schepping van Niemeyer, een shag-je dat op je longen leunt als een schipper op

zijn vaarboom, ik heb mijn fietsje gepakt, ik heb de schildwacht gesalueerd tegen mijn hoedje, zo innig dat ieder ander dan een Duitse schildwacht het geweer gepresenteerd zou hebben, en ik ben die blauwe wereld in gedwaald. Nu zie ik ze weer, de namen van al die heren. We hebben een beetje minder hoop dan toen, maar aan de andere kant weer veel meer jenever, en ik kan niet meer tegen 'Javaanse Jongens', maar kanker over de kwaliteit van mijn sigaar en ik hoest bij tijd en wijle de pannen van het dak, dank U!

Die namen, die vind ik weer in het Weihnachtsnummer van het *Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel*, het Börsenblatt dat ik voor het laatst zag in 1943 of zo iets. Het is de Frankfurter Ausgabe die ik onder de ogen heb, en het is er wel jonger op geworden, 4e jaargang lees ik tot mijn schrik, want mijn Börsenblatt was een oud en eerbiedwaardig dagblad.

Nieuwe uitgevers genoeg en zij allen werpen zich met veel vlijt op de schone letteren, en vertalen en vertalen maar. Waarschijnlijk is het ook een gevolg van de zône-indeling, dat ik zo veel oude namen mis. Waar is de krijgshaftige Mittler, de ulkige Scherl, de stemmige Velhagen und Klasing, de billige Knaur, de tausendjährige Eher? (Verbaas U over het ontbreken van de laatste niet al te zeer. Hij gaf Adolf uit!) Geen spoor van Springer, van Barth, Walter de Gruyter, Carl Winter, Urban & Schwarzenberg, Langen Verlag Georg Müller in München, Hanse-

atischer Verlag, Baedeker, Tauchnitz, G. Fischer, Voigtländer. Van de vierhonderd uitgevers die adverteerden ken ik zeker de helft niet van naam, althans niet onder de huidige naam.

Over de uitvoering van de boeken zijn er nauwelijks gegevens. Niets over het papier, de banden blijken gewoonlijk Pappband, of halfinnen, hoewel ook de heel linnen band allerminst zeldzaam is.

Slotconclusie van dit nummer: veel meer schöngestig dan wetenschappelijk, veel meer vertalingen dan oorspronkelijk modern. Er wordt weer braaf ge-goethe-schiller-d, de klassieken, die geen auteursrechten meer vragen, worden niet vergeten, en zeker ook niet de buitenlandse, maar ze moeten wel veilig lang dood zijn. Geen Vicky Baum, geen Remarque, Thomas Mann maar één keer met *Doktor Faustus*, maar Heinrich niet, Stefan Zweig één maal met een kleine novelle, maar geen Arnold, één maal Werfel en éénmaal Hesse, maar geen Wassermann, geen Toller, geen Kafka, geen Hofmannsthal, geen Max Brod. En dit is niet zo maar een nummer van het Börsenblatt - volgens het voorwoord van voorzitter Vittorio Klostermann kondigt dit Weihnachtsnummer 'die Jahresproduktion des Deutschen Verlages' aan.

Het deed mij goed deze oude, roemruchte namen van de uitgevers weer te zien. Ik heb bewondering voor wat ze toch blijkbaar weer tot stand konden brengen.

Hevig lezen

‘Gut’, zei de dure mevrouw, ‘dat U dāt boek niet kent! Iedereen kent het! “Evelina” van Van Hoogstraten-Schoch! Gut, iedereen praat erover!’

Nadat ik mij terwille van de f 4,90 als boekverkoper passend had staan schamen, heb ik haar *Elzelina* van Van Ammers-Küller - het was nog vóór de oorlog - meegegeven, omdat ze dat al die tijd zo verontwaardigd bedoeld had.

‘Gut!’ zei de student in de rechten, ‘het B.W. is natuurlijk het Burgerlijk Wetboek’. ‘Gut!’ zei de aanstaande apotheker, ‘de N.P. is natuurlijk de Nederlandse Pharmacopee’. ‘Gut, dat U dat niet weet’, zei de architect, ‘de A.V.’s zijn natuurlijk de Algemene Voorschriften’.

De boekverkoper ‘buigt zijn kaal hoofd in leed’. Hij kent gemiddeld 3478 boeken, maar minstens een keer per dag moet een verontwaardigde ‘gutklant’ het 3479e hebben. Ik wil er maar mee zeggen dat er hier en daar een boekje geschreven is. Ik bedoel slechts, dat er geen pijn zo erg is, of er staat wel wat over in een boek - al is het maar in 't Latijn - en het is toch wel prettig je pijn ergens beschreven te vinden; geen zielenood zo zwaar of we hebben het wel ergens in de literatuur nog sterker meegemaakt. En dan praat ik nog niet van belastingspuzzles, petroleumboringen, het dodenboek der Egyptenaren, de buidelkrampen

bij buideldieren, uurhoekastrologie en verhandelingen over de zielkundige aspecten van het liefdeleven der Eskimo's. En zwijg ik stellig over de atoombom en Rusland.

De beste verkoper is de nederigste. Hij wordt nederig en wijs omdat hij - tegen zijn zin - iedere dag wat nieuws leert, al zou hij honderd jaar boeken verkopen - waarvoor hij bewaard moge blijven. Er zijn natuurlijk mensen die niets meer behoeven te leren. Zij weten alles. Waarschijnlijk worden door een teveel van die lui hele samenlevingen topzwaar.

De gedachten der mensen snellen langs onnoemelijk vele en onnoemelijk vreemde wegen. Als dat niet zo was, slingerden U en ik nog van tak tot tak en deden we ochtendgymnastiek aan lianen, zonder radio. Maar als we nieuwsgierig geworden zijn naar de wijze waarop een ander over onze problemen denkt, dan kunnen we moeilijk iets beters kiezen om die nieuwsgierigheid te bevredigen dan een boek. En bij dat kiezen moeten we, jammer genoeg, dadelijk opnieuw kiezen. We kunnen namelijk altijd dat boek nemen dat het met ons eens is - hij heeft precies gezegd wat ik altijd gedacht heb -. Dat is in de regel een duur boek, vooral vergeleken met de prijs van een goed slaapmiddel. En we kunnen het boek nemen dat ons dwingt tot een gedachtewisseling met de schrijver. Dat is de hevigste en rijkste manier van lezen, al kost het niets meer dan het andere boek. Het is tevens een hevige manier

van leven. Heviger dan de schok van een doelpunt van Abe. Want daar weet over een halfjaar geen sterveling meer van. Maar dat boek maakt je over een half jaar nog kwaad, of goed. Het blijft prikkelen. Het is net een ontstoken kies. Je moet er altijd weer aankomen. Je komt er steeds weer bij terug.

Van die 'gut-klanten' uit de eerste regel wordt een boekverkoper zo kaal. Van de 'gut-klanten', die heel zeldzame, van 'gut, dat was 'em, dank U wel' wordt hij blij en vredig oud.

Gallup-poll-itis lethargica

Hebt gij al gegallupolled? Zijt ge al gegallupolled? Ik weet werkelijk niet wat goed is, maar daarom kunnen wij toch wel wat gallupolderen.

Wit van schrik heb ik mijn Nieuwe Rott. Courant van 26 November uit de bevende hand laten glijden. Daar staat het in, het vonnis. Een opinieonderzoek heeft uitgemaakt: de meerderheid van ons volk leest geen boeken. De koude cijfers waren: 37 procent van de gevraagden bleek een boek onder handen te hebben, 63 procent las geen boek. Van de romanlezers was 62 procent met een oorspronkelijke Nederlandse roman bezig. De meest gelezen auteurs waren, in volgorde: A.M. de Jong, Piet Bakker, A. den Doollaard, W. van Iependaal, J. de Hartog, Antoon Coolen, J.H. Eekhout.

Er is ook een indeling in groepen lezers met L.O., met M.U.L.O. enz. Godsdienstige en theologische boeken halen in die groepering: 2; 2; 2; 5. Politiek werk: 1; 1; 1; 4. Poëzij daarentegen, de edele dichtkunst nietwaar: streepje, streepje, streepje, één. Die één, die is van de bollebozen, de lezers met M.O. opleiding. Zij verschaffen de poëzij tenminste een één.

In zijn kritisch commentaar is de N.R.C. correspondent beurtelings bedroefd en bemoedigend. De lezers van Bordewijk, Vestdijk, Van

Schendel, Bloem en Roland Holst beweert hij, hadden net op dat moment hun Bordewijkje, hun Vestdijkje, hun v.S. hun Bl. en R.H. uit handen gelegd om even bij een van onze best sellers uit te blazen. Maar hij maakt zich toch ook wel ongerust...

Waarom eigenlijk? Een opinieonderzoek is een net stuk werk, zonder twijfel serieus en toegewijd uitgevoerd. Het verschaft ons inzichten aangaande het dropverbruik in verband met klimatologische omstandigheden; treffende bijzonderheden van belang voor zeepfabrikanten - Wast gij U? Nooit? Ooit? Zo ooit: waarom? Eenmaal per uur? Eenmaal per jaar? Waar? Waarom? - het openbaart meeslepende vergezichten inzake de politiek - Geloof je in Mij? Zo ja, weet je dat zeker? Zo werkelijk nee, gelooft je dan: a, in Sinterklaas? b, in Cab Calloway? c, in het Rode Kruis? - niemand zal aan het belang van dit alles durven twifelen. Wat het op cultureel gebied daarentegen uitspookt is mij niet duidelijk. Het registreert met pijnlijke nauwgezetheid de middelmatigheid, het tekent ons met edele ijver de 'doorsneemens', het ontwerpt met geeuw-verwekkende precisie de grafiek der Nederlandse lethargie, onzer vaderlandse slaperigheid. Het demonstreert bovendien dat best sellers het meest gelezen worden. Maar als ik het bescheiden mag opmerken: dat wisten we al! Wie vele jaren het boekenvak kent die weet al wel dat uitgevers en boekhandelaren bestaan bij de vlijt van Piet Bak-

ker en de Hartog. Dat is het dagelijks brood. De rest is luxe. Het enige opzienbarende is dat die luxe blijkbaar niet bestaat. Van Schendel, Vestdijk, Aafjes zijn onze illusie gebleken. Dertigduizend - naar men zegt - voetreisjes naar Rome, duizenden *Parken en Woestijnen*, een paar drukken Jac. Bloem, alle romans van Vestdijk... fuuuut, weggegalloped.

Zullen wij ons toch maar niet opwinden? Ik zou het eigenlijk wel erg naar hebben gevonden wanneer ik Achterberg in procenten uitgedrukt had gezien en Nescio achter de tralies van een tabel, of wanneer bevonden werd dat A. Roland Holst de meest gelezen auteur van Nederland was. Nu weet ik wel dat de druiven zuur zijn en dat ik een snob ben, maar ik vind het zo wel goed. Ik wil Slauerhoff, Marsman, Hendrik de Vries, Nijhoff niet in kolommetjes gezet zien door de Gallup-politici. Het zou zijn alsof we al in de rij moesten staan om enkele minuten naar de felle arabesken van een meeuw in de winterlucht te mogen kijken, en de zee alleen mochten bezichtigen in groepen van vijfduizend man en onder geleide.

Zeven en zestig procent leest niet. Die houden redevoeringen over cultuurpolitiek, zijn aan het figuurzagen, of draaien aan een knop. Dat is wel de eenvoudigste vorm van vermaak die tot heden uitgevonden is en vervangt op verheffende wijze het met de grote teen spelen en neusje peuteren onzer vaders. Het is nog eenvoudiger dan

naar een film kijken, daar zit nog wel eens een verband in dat je in de gaten moet houden. Horen kan een ieder, luisteren hoeft niet. Er zijn al radio-apparaten in de handel die automatisch uitschakelen, wanneer er langer dan twee minuten gesproken wordt; het wachten is nu nog op iets dat even automatisch alles uit de aether veegt dat 'zwaarder' is dan 'Wiener Blut'. Op de manier van de Duitse dame die ik eens, draaiend aan de knop hoorde zeggen: 'Ach, da ist wieder so einer mit dem Terz, fort mit ihm!'

De vermoeide Nederlander draait aan de knop. Hij heeft geen tijd om te lezen, allemaal onzin. Want lezen is moeilijk: een paar regels lezen, er eens over na denken, er eens achter kijken, dat is te veel. Hij zaagt figuur, draait aan de knop of leest, in uiterste noodzaak, in de kudde wat de de kudde leest.

Het is een teken van vooruitgang. Het bewijst onomstotelijk dat het ons weer beter gaat. Dat meen ik. Alleen in de vreselijkste tijden worden de beste boeken gevraagd. In Duitsland is onlangs een onderzoek gedaan naar de voorkeur van duizend lezers. Hier is de volgorde, ontleend aan het tijdschrift *The Bookseller*:

- 1 Thomas Mann
- 2 Hermann Hesse
- 3 Franz Werfel
- 4 Sinclair Lewis
- 5 Ernest Hemingway
- 6 Erich Kästner
- 7 Ernst Wiechert
- 8 Honoré de Balzac
- 9 Romain Rolland
- 10 Jakob Wassermann

Er staan minstens drie schrijvers van groot formaat op, er is één bij die goed dood is, en waar is Remarque, en de grote Vicky, waar zijn de best sellers uit de 'goede' jaren?

Conclusies trek ik niet. De voorwaarden van onderzoek waren anders, het materiaal was anders. Maar dit lijstje ziet er toch heel wat beter uit dan het Nederlandse, dat staalkaartje der middelmatigheid. Dáár wordt niet gevraagd naar Edgar Wallace en Fallada, maar, gek genoeg, naar Goethe en Dante, Homerus, Gide en Thomas Mann. Net als in onze zwartste dagen toen er geen letter te krijgen was van Busken Huet, Huizinga of Menno ter Braak. Toen was er ook geen knop om aan te draaien, geen boek van de week of van de maand of van de dag, dat je zo nodig lezen moest omdat buurvrouw het ook gelezen had, toen zocht een ieder op eigen wijze zijn geluk. Met wisselend succes. Maar als hij het vond was het *zijn* succes, en niet dat van de buurvrouw.

Ik heb niets tegen figuurzagen. Zaag in vrede! En niets tegen de knoppendraaiers. Draai met mijn zegen! En niets tegen de Gallup-pollers, poll er maar op los! Maar gij daar die Uw Van Schendeltje wegmoffelt, en gij met Uw Leopold, en die daar van de Liefde en de Goudvisjes, van de *Twee Meisjes en ik*, *Angèle Degroux*, gij Schuim en Asch-ers, jij daar van het *Slordig Beheer*, gij die het schreef en wij die het lezen, gij allen die de boekhouding ontstegen zijt, voelen wij ons niet van licht worden en van lucht? Hoe heerlijk, dit niet-zijn!

Overpeinzingen van een boekverkoper

Een boek schrijven is een taak, die alleen maar een pen, inkt en papier vereist; een boek drukken is wat moeilijker, want het genie schrijft dikwijls zo onduidelijk; een boek lezen is nog weer moeilijker, want men moet zo worstelen met de slaap; maar het moeilijkste van alles, dat is een boek verkópen.

Wie deze wijsheid wenst te kauwen, te slikken en hoopt te verteren, doet wèl het zout er niet bij te vergeten. We herinneren ons gelukkig nog wel zo wat, dat men nooit geheel en zeker niet altijd geloven moet wat een Duitser beweert en ik heb deze mening van Felix Dahn ook maar aangehaald omdat hij de boekverkoper zo vriendelijk in het zonnetje zet. En er zijn boekverkopers die wel eens wat zon mogen hebben.

Kijk, daar staat, na de zware jaren, de weer enigszins gevulde boekverkoper weer bij zijn alleszins gevulde boekenplanken; hij buigt, voor zover de tijd hem dat toelaat, weer als een knipmes voor de mevrouwen; hij kan weer antwoorden op duizend vragen; het publiek kan weer kiezen, het mag, o milde weelde, weer een beetje lastig zijn; er worden weer boeken verkócht in plaats van beschikbaar gesteld en uitgereikt.

Er was een tijd nietwaar dat hij, de boekverkoper, met een zucht de steile berg van elke nieu-

we dag beklom; dat hij, zijn hoffelijk verleden indachtig, zich des morgens wel met bezwaard gemoed, maar toch met goede wil naast zijn ledige planken opstelde, de eerste client-met-optimisme het noodzakelijke koude stortbad met zachte, zelfs deernisvolle hand toebereidde in de welhaast klassieke bewoordingen: 'Het spijt mij zéér, maar ik kan U er niet meer aan helpen; het is uitverkocht en het wordt voorlopig niet herdrukt'. Maar hoe zwak is de mens! De stormloop liet niet af, en tegen de avond was hij ingezakt als een versmolten kaarsje, kon hij alleen nog als een op hol geslagen gramfoonplaat zeggen: 'òp...òp...òp...òp'.

Het was dan, na sluitingstijd, de moeilijke taak van de boekverkopersvrouw, de trouwe gade, het versmolten kaarsje weer wat op te richten, slagen van het aantal rijen waarin zij gestaan had, en wat ze die dag allemaal niet meer had kunnen kopen.

Het was evenwel niet alleen somberheid. Uitgevers met milde harten, gedwongen rustend van jaren onstuimig uitgeven, bestegen met hoopvolle stap de wenteltrappen hunner paleizen, vonden er hóóg, hóóg, verlaten zolders die reeds lang niet meer kraakten, doken er moedig in het stof der eeuwen, en lachten hun vergeten vergissingen toe. Rappe handen ontteden de vergissingen flauwtjes van al te veel stof, verwerkten ze tot pakken die op wondere wijzen bij breed

grijnzende boekverkopers aankwamen. De grijns bestierf hen spoedig op de bleke kaken als zij de pakken openden en de oude vergissingen daar zagen liggen zonder de hoopgevende, maar wel eens bedriegelijke glans die het nieuwe nu eenmaal heeft. Ze waren, de vergissingen, als zovele schimmen die uit het graf verzezen, en hem herinnerden aan teleurstellingen en opruimingsprijzen. Maar toch... 'smorgens stonden de kasten tenminste weer vol; als kudde wolven stortte een grimmig en vastbesloten publiek er zich op, en weer tegen de avond kon de boekverkoper alleen nog maar hikken: '...vier negentig... vier negentig...' Tijd om dank U te zeggen werd hem niet gelaten, geld terug geven was ook niet nodig en na sluitingstijd moest de bezorgd geworden, 'opgemelde' trouwe gade hem uit zijn kasrol wikkelen, of hem opdelven uit een berg bankpapier voor zijn weer lege kasten, en zijn opgewonden kreten van vier negentig stillen met surrogaatkoffie en een suikerbiet.

Het was een nieuw publiek dat zich zo begerig toonde, en het liet zich bij wat ik dan gemakshalve nog maar de aankoop van een boek zal noemen, in hoofdzaak leiden door drie overwegingen in deze volgorde:

Kost het geld? ('Het mag wel wat duurder zijn, meneer'.)

Zit er een band om?

Staan er ook letters in?

Wie hieraan wenst te twijfelen kan ik verzeke-

ren, dat het een hard en manlijk gemoed vereiste, dat het een dagelijkse strijd was de verlokkelijkste aanbiedingen af te slaan op een arme proefband waarin een uitgever liet zien hoe hij een groot werk na de oorlog dacht uit te geven, en waarin enkele reproducties en een vel tekst een aantal malen waren afgedrukt om een denkbeeld van de inhoud, de uitvoering en de banddikte te geven. Het uitgeversmodel voldeed namelijk slechts aan de laatste twee voorwaarden: er zat een band om; er stonden ook letters in; het koste helaas alleen geen geld want het was niet te koop.

Zelfs de meest verstokte optimist onder de boekverkopers zal toch wel niet gedacht hebben dat deze lieden met geld te veel, àllen toekomstige klanten waren, en nu wij, zoals men dat in het Noorden zo vriendelijk zegt, weer 'onder ons eigen volk' zijn, mag ik wel bekennen dat ik hen met hun honger naar letters, mijn 'boterletterklanten' noemde, die mij ijlings zouden verlaten wanneer, na de oorlog en zo tegen de winter, de banketbakkers weer aan typografie gingen doen.

Toch had een dergelijk, soms wat te stormachtig gewoel in de wel eens wat te vredige sfeer van een boekwinkel een paar goede kanten.

Dat uiterst merkwaardige verlangen naar de 'nieuwste' uitgaven was dood en begraven. Aan nagenoeg iedere zotternij ligt nog wel iets redelijks ten grondslag. Wat het niet-wetenschappelijke betreft, is de zucht naar het boek van overmorgen, dat aantrekkelijker moet zijn dan dat

van vandaag, een van de dwingendste maar onzinnigste wensen waarmee een boekverkoper rekening heeft te houden; het doet, wat dit aangaat, zijn vak grenzen aan de zoveel romantischer branche van de dameshoedjes. Een Engels schrijver met een ontzagwekkend verleden in boeken heeft eens opgemerkt dat men, wanneer men nieuwe ideeën wil hebben, oude schrijvers moet lezen, en wil men oude ideeën, dan dient men zich tot de nieuwe te wenden. Het is goed dat hij reeds lang overleden is, en ik hoop aan een prettige ziekte; hij ware in vooroorlogse dagen zeker van verdriet gestorven.

Deze vraag nu naar nieuwst en allernieuwst had in de oorlog afgedaan en vele goede, maar oudere boeken hebben toch hun kopers gevonden. De uitgeversvergissingen waarover ik sprak betroffen zeker niet altijd de slechtste werken. De vraag: waarom wordt dit boek goed verkocht en dat nauwelijks, is voor de hand liggend, en is tevens het verwickeldste probleem dat in een uitgeversloopbaan tevergeefs om oplossing smeekt. En wie meent dat de innerlijke waarde van een boek daarbij van het éérste belang is, vergist zich aanzienlijk en moet maar geen uitgever worden. Het enige dat hij dan voortreffelijk zou uitgeven was zijn geld, en er zijn veel eenvoudiger, pijnlozer, maar weinig snellere manieren om dat kwijt te raken.

De boekenkopers hadden het er goed bij, en al is er veel rommel opgeruimd, er waren ook wer-

ken bij die in de stilte van de avond, een van de zeldzame zegeningen van de oorlog, bezitters vonden, die er weer mee hebben leren lezen.

En dat is de tweede en belangrijkste goede zijde. Naast een waanzinnige drift om geld uit te geven, onverschillig waaraan, was er een zeker nauwelijks minder hevig zoeken naar kwaliteit, blijkend uit de vraag naar goede poëzie. Toen de moderne verstrooiingen van bioscoop, radio, bridgeavonden te flauw van smaak bleken of niet meer na te streven waren, is door menigeen de vrede gevonden die de zwijgzame confrontatie van schrijver en lezer vermag te geven, bleek het dat een wijsheid van soms slechts enkele regels het vol kon houden tegen de nood van het bijna naakt geworden bestaan, dat een versregel een wand kon zijn om zich aan op te richten, een pantsering om rechtop te blijven tegen het geweld, een bezit kon worden op geheel nieuwe en onvermoede wijze waardevol en onvervreemdbaar.

En dat is de winst. Dat er nu in dit land méér mensen zijn die na een concert de radio ook eens af willen zetten; die voor hun boeken staan en, anders dan vroeger, wat stilte willen hebben in hun leven, de stilte die nodig is om de dialoog voort te zetten met de auteur. Dat er méér mensen zijn, die ontdekken dat een boek iets anders zijn kan dan een verdovingsmiddel dat men huren kan voor een paar centen per dag; méér mensen die ervaren hebben dat er boeken

zijn waard om te bezitten, al kosten ze geld, zelfs véél geld misschien; dat er boeken zijn - er zijn er - om eerbied voor te hebben.

En eerbied... maar dat is de buigende seringetak in de voorjaarswind, dat is de manestraal en het ontluikend groen, dat is, bij boeken althans, het begin van de liefde.

Moet mijn zoon boekhandelaar worden?

Hooghartige houdingen ten opzichte van getallen zijn in de regel uitvloeisels van vrees en onkunde. En ik voel de drogreden wel, als ik mij troost met de gedachte dat de cijfer- en tijdrekenkunde maar gemaakte afspraken zijn, die de mens in zijn dromen, en peinzend over zijn verleden gewoonlijk negeert. De wrake des tijds zal stellig niet uitblijven, en ik voorzie de vreselijke dag, waarop ik iets heel vrolijks in de trein zal zien zitten, met lijn eraan, en de sierlijkste arabesken op de juiste plaatsen, iets zo fraai en voorjaarlijk dat zelfs in mij de eerste regels van een sonnet zo maar opspringen, naar buiten willen, en om een drukker roepen... de dag dan, waarop ze op zal staan, en me goeiig haar plaatsje zal aanbieden. Dat moet wel erg genoeg zijn om, gebroken, voorzichtig uit de rijdende trein te stappen. Die dag is wellicht niet ver meer af, want ik, argeloze in de rekenkunde, die voor cijfers en leeftijd geen gevoel bezit, ik wist eerst dat dat heel prille voorbij was, toen een zorgzame vader mij vroeg, of hij zijn zoon boekhandelaar zou laten worden. Ik wist toen eerst dat ik, uit de rijen der pukkelige pubers, opgenomen was in de rangen der mannen, wat zeg ik, reeds aanzat in de kring der wijzen, der ouden, die raad geven.

Of Uw zoon boekhandelaar moet worden?

In de eerste plaats moet U zoiets nooit aan de man van het vak vragen. Vraag nooit aan een tramconductor, een glazenwasser, een medicus, een generaal of een millionair of Uw zoon tramconductor, glazenwasser, med. gen. of mill. moet worden. Zij zullen U, ieder voor zich, sommigen zelfs, zoals de millionair, met tranen in de bewogen stem verzekeren: nooit, nooit, nooit... een hondenleven, meneer! De enig juiste volgorde is een tegengestelde, dus de tramconductor vragen of Uw zoon millionair moet worden, enz. Dat is de beste manier om enthousiaste, of in ieder geval bevredigende en opbouwende antwoorden te verkrijgen. Het geluk is nu eenmaal altijd daar, waar wij niet zijn, zelfs in zulke dorre vakken als beroepskeuze. Ik heb een zeer goede boekverkoper gekend, een van de topmannen in het vak, die, als het hem soms al te benauwd gemaakt werd, zo extatisch kon gaan spreken over sigarenwinkels. 'Vijf van tien, meneer? (voor-oorlogs!) Opsteken meneer? Mooi weer meneer! Twee kwartjes meneer. Dank U wel meneer! Dag meneer!' Heerlijk leek hem dat. Laat ik er bij vertellen, dat hij uit het Noorden kwam, waar de zwijgzame mensen wonen.

Mijn eigen, geheime illusie, als het weer bar was geweest met eindeloze ruilers en de twijfelenden over te dun, te duur, te duister, mijn privé-ideaal dan was melkboer. Prachtig bestaan! 'Mogge, mevrouw! Nog maar weer eens een litertje? Lekker weertje, hè. Dag mevrouw, dank

U well! Omzetsnelheid uiterst bevredigend. Geen correspondentie en gedonder met de leverancier, in casu de koe. Geen vertegenwoordigers. Geen kwartaalrekeningen. Geen zichzendingen. Geen stroppen. En niks terug te nemen, na twee maanden, 'omdat de meester zee as dat me het toch niet nodig hebben', en niks te ruilen na Sinterklaas, als het helemaal uitgelezen boek terugkomt met een gescheurd omslag, en wat broodkruimels tussen de bladzijden. En nooit melk die te dik, te dun, te duur of te diep is.

Of Uw zoon boekhandelaar moet worden? Wel natuurlijk meneer, waarom niet? Hij leest zoveel, zegt U? Nou dat is wel heel prettig, dan heeft hij dat vast gehad, want een boekhandelaar heeft nu eenmaal geen tijd om te lezen. En verder zal hij zijn leven lang moeten studeren. Dat begint al dadelijk. Terecht hebben zij, die het weten kunnen, ingezien dat iemand, die op het uiterst merkwaardige idee komt, boekhandelaar te willen worden, nog verschrikkelijk veel te leren heeft, en zo komt het dan dat de jongeling, na het knopen van de touwtjes om de pakjes, het raadplegen van de drukwerktafelen, en het arbeiden met de stofdoek, 's avonds in zijn binnenkameren schriftelijk wordt ingewijd in velerlei zaken, die zijn vak betreffen. Hij moet iets weten van drukkers, binders, uitgevers, van het auteursrecht, en de organisatie van het boekenvak, en van stromingen in de letteren, waar ze stromen, hoe ze stromen, waarom ze stromen en waarnaartoe.

Daar is niets aan te doen. Hoe drukker het in de maatschappij wordt, hoe meer wij ons schouder aan schouder door de samenleving bewegen, des te verwickelder wordt de structuur, zo verwickeld, dat er zich zelfs tussen mijn melkdrinker en zijn koe grote fabrieken gewrongen hebben, chemici en coöperaties, vakbelangen en belastingvraagstukken. Als vroeger een schrijver een boek had gemaakt, dan ging hij er mee naar een man, die het drukte, inbond en verkocht aan de man voor wie het geschreven was, die er praktisch op zat te wachten, omdat het hem interesseerde. Dat was alles, het ging bijna van man tot man. Als de schrijver schelden wilde, en dat konden ze in die dagen, dan wist hij op wie hij schelden moest, en wilde hij onderrichten, dan wist hij waar het zijn gehoor aan schortte. Dat was de tijd, dat een boek verdween als een scheut water in dorstig land. De eerste Amerikaanse best seller, het Bay Psalm Book, dat in 1640 verscheen, had een oplaag van 1700 exemplaren, en was onmiddellijk uitverkocht, terwijl er toen in Nieuw-Engeland 3500 gezinnen woonden. Een verhouding, die wel nooit weer bereikt is, en waarbij *Forever Amber* maar een winkeldochter lijkt. Nu bevindt er zich tussen schrijver en lezer een klein leger van agenten, uitgevers, 'readers', bewerkers, zettters, drukkers, binders, vertegenwoordigers, boekverkopers. Het begin en het eind zijn individuele zaken gebleven: de schrijver... de lezer. En men mag er de boekverkoper bij rekenen. Hij kan van zijn

bedrijf geen pak-maar-mee-winkel maken, maar moet zoveel mogelijk het persoonlijk contact met zijn klanten behouden, en hun wensen kennen. Hij moet weten wat hij met hen wagen kan, en wat niet, hij moet in zijn winkel bereikbaar zijn, maar het helpt hem bovendien niet of zijn personeel al de vakbladen leest, als hij het zelf ook niet doet. En daarom weer moet hij, als hij weet wat zijn klanten wensen, zelf de inkoop behandelen, of er althans bij aanwezig zijn, en hij moet zelf zijn voorraad kennen. En behalve natuurlijk de gewone rompslomp van een bedrijf, de financiering, de behandeling van de sociale en fiscale zorgen, is er nog de correspondentie met uitgevers en cliënten, die dikwijls persoonlijke aandacht vraagt, er zijn gedeelten van de boekhouding te behandelen, de inrichting en het bijhouden van zijn klantenlijsten... maar aan dit alles komt hij overdag maar zelden toe. Want vóór alles komt de belangrijke heer die en die, de klant, die nooit met de bediende wil spreken, maar altijd meneer zelf wil doorzagen. Daar gaat de telefoon en komt de gewichtige zus en zo aan het woord, die het ook alleen maar met meneer stellen wil, of het nu over een encyclopaedie gaat of over een spoorboekje, er komen drie vertegenwoordigers tegelijk, en een werkelijk goede klant, die het weet, en het nu ook weer precies weten wil... Men begrijpt wel dat er eigenlijk vergunning verleend moest worden om die brave zielen, die in een boekwinkel lopen te koeren van: 'Hoe

heerlijk! U zit zeker de hele dag te lezen, niet?', ter plaatse te mogen terechtstellen.

Het merkwaardigste is dan ook wel dat, op de een of andere wijze, hoe is nog altijd onduidelijk, de boekhandelaar er bovendien nog in slaagt op de hoogte te blijven van wat er, vooral zo in November, bij pakken en kisten vol, aan nieuwe boeken bij hem naar binnen wordt gedragen. Als er in Nederland een driehonderd uitgevers vijf boeken per jaar uitgeven, dan zijn dat 1500 boeken, vijf boeken per avond. Dat is hard lezen. Dat is geen tijd om met de vrouw te vrijen, met de kinderen dertel te doen, te kegelen, of naar de bioscoop te gaan.

Om alle genoemde redenen heeft een boekverkoper 48 uur in een etmaal nodig. 24 voor zijn zaak, 8 om te slapen, 12 om te lezen, en de rest voor spel en dans. Voor eten is bij deze begroting geen tijd uitgetrokken, daar zijn in het algemeen de bedrijfsresultaten niet naar. Maar dat is een onderwerp, waar ik met een grote boog omheen ga.

Dit zijn dan nog maar enkele schaduwzijden van het vak. Is het te verwonderen, dat er, in vakkringen, onrust heerst over de wijzigingen in de vorm van het schedeldak der boekverkopers? Zijn de hier maar luchtig geschetste omstandigheden niet meer dan voldoende om ook de platste schedel te veranderen in een pyramide van bescheiden omvang? Bij zoveel zorgen moeten de schedelvormen hun blijde rondheid wel

verliezen. Onder de druk van dat uiterst spitse denken, onder de hitte van dat peinzen, en het woest en gemarteld bewegen van het brein gaan de schedeldaken zich vervormen, en de puntvorm aannemen. Hier en bij hen kan men de ontwikkeling gadeslaan van wat men in Amsterdam een 'punthoofd' placht te noemen.

Het moet nu toch wel duidelijk zijn, dat het boekhandelaarsvak een bedrijf is vol geheimzinnigheden. Maar hoe geheim de manier moge zijn, waarop de boekverkoper er in slaagt om van een etmaal 48 uur te maken, eerst recht in nevelen gehuld ligt het antwoord op de vraag waarom, bij zoveel gruwelen, het ras niet uitsterft. Waarom komen er, als de oude met zuchten van verlichting de ogen sluiten, nog altijd weer nieuwe boekhandelaren? Ik houd het er voor dat het een afwijking in het bloed is. Daardoor kunnen ze het niet laten, en kunnen ze het niet helpen. Het is dikwijls erfelijk, maar soms ook een kwestie van idealisme en jonkheid. Dan is een boekwinkel wel een hard schooltje. Die operateur met de stofdoek, die meent dat een boekwinkel een inrichting is, waar teder gedaan wordt met literatuur, bemerkt trouwens in de regel zijn vergissing vrij spoedig. De heel goede en de heel grote literatuur is en blijft een zaak van kaneelwegen, dat, meen ik, bij het lood geschiedt. We behoeven er niet al te bezorgd om te zijn, ze komt er wel, maar zo langzaam dat het woord omzetsnelheid er honend bij klinkt. Maar naast die litera-

tuur ligt een enorm terrein van boeken, die het mensdom om allerlei praktische redenen nodig heeft. En die boeken weten te vinden, in handen weten te krijgen, ervoor te zorgen, dat het juiste boek bij de juiste man komt, dat alles heeft met idealisme misschien niet zo'n direct verband, maar kan veel voldoening geven. En het luisteren naar de vreemde wensen van de vreemde mensen. Hun voorkeuren, en het waarom van die voorkeuren. En het voorzichtig opsporen van die voorkeuren. En dan is er de zelden uitgesproken vreugde, dat het voor het kind in ons Sinterklaas is op iedere dag, dat er pakken komen met nieuwe boeken. De spanning wat Jantje er nu weer van gemaakt zal hebben, of die goede ouwe Anna met haar zoveelste roman, en of we die stapel ooit kwijt zullen raken, die we toch maar weer gewaagd hebben. Dan is er de drukte in de wintermaanden, waarvan we houden, ondanks het kwaadspreken dat we er over doen. Er zijn de kinderen, die de keus zo moeilijk vinden, en het liefst maar alles zouden kopen. Er zijn de klanten, die de vrienden geworden zijn. En die paar boeken, die vrienden geworden zijn, en waarvoor we altijd weer nieuwe slachtoffers zoeken. Maar hoe meer je van die boeken houdt, hoe moeilijker het wordt om precies te zeggen waarom.

Net als met de boekhandel...

De blokken van het Mal

Voor Daan, bibliophago

Het is zonder twijfel de taak van de goede boekverkoper een voorraad boeken liefdevol te verzorgen, van de hand te doen, aan te vullen; het zijn de petits bonheurs du passant, waarop hij niet mag rekenen, wanneer hij bij deze mierenvlijt lieden ontmoet in zijn winkel, die hem van die arbeid af komen houden, doordat ze met hem over boeken willen spreken.

Laten de boekverkopers hen met zachtheid behandelen, hen teder verzorgen, hun wat goed doen, ook al puilen de bankbiljetten niet uit hun zakken en al kosten ze tijd, deze lieden, tijd en tijd...

Ik meen de verzuchting wel eens gelezen te hebben... 'die lui die je zo lang kunnen ophouden en waaraan zo weinig te verdienen is'. Een dergelijke verzuchting onthult een standpunt, een verdienstelijk standpunt, even verdienstelijk als de standpunten van handelaren in draadnagels en behangersfournituren, aan wier nuttigheid vooral in deze tijden toch wel niemand meer ernstig zal willen twijfelen. Het is het standpunt van een man, die vooruit wil in de wereld, steeds en wat eentonig vooruit, en nooit eens opzij; wiens blik onafwendbaar gericht is op de toekomst, dat wil zeggen zo ongeveer tot in het zicht van de grafzerk; die droomt - dit atavisme zij hem verge-

ven: gegarandeerd alleen des nachts en op de sponde - die droomt van enorme winkels met crême kleurtjes en veel hygiëne, waar hongerige zielen gespijzigd worden als in een cafetaria; ik herhaal: die droomt van boekenvorraden met kleursystemen voor de zekere greep: psychologische roman? voor dames van 73 tot 77? geen echtscheidingen, blijmoedige toon, gematigd religieuze strekking?... omslag donkerbruin met zeegroen randje... floep, ziedaar mevrouw; van instituten die ik libertaria zou willen noemen, zo ik het er ooit nog over wilde hebben, waar hij troont aan het hoofd van stoeten bedienden, die maar boeken inpakken en rekeningen uitschrijven. Hij heeft noch de tijd, noch de geestelijke instelling voor een blik in het verleden, en het ontgaat hem dat het wellicht aangenamer zou kunnen zijn, terug te denken aan de uren met de vriend doorgebracht temidden van de boeken, nu bijvoorbeeld tien jaar geleden, dan aan het feit dat hij, nu eveneens tien jaar geleden, zo hard werkte.

Men mene niet dat ik iets tegen een zo nuttige en verblijdende instelling als de vooruitgang heb, en ik verklaar daarom haastig dat ik met mijn betoog slechts op dit punt wil uitkomen: een boekverkoper mag de vriendschap niet verwaarlozen, hij moet haar integendeel als een even belangrijk onderdeel van zijn zaak beschouwen als zijn boekhouding, haar vereeuwigen op zijn onkostenstaten: aan vriendschap... × honderd uren à × gulden per uur. Zij maakt het hem niet alleen

mogelijk van de aversies van de hooggeleerde die en die op de hoogte te komen, hij kan van die vriendschap juist dat interessante bijzonderheidje over het nieuwe en geleerde boek van Pietersen en Jansen opsteken, dat hem bij de verkoop er niet bij laat staan als een wel eerbiedige, maar erg zwijgzame lakei, doch dat de schijn verwekt dat hij er meer van weet; hij kan bij gelegenheid zijn paedagogische onstuimigheden onttugelen; hij zou er, natuurlijk slechts in de laatste plaats, ook plezier van kunnen hebben.

Plezier, dat had ik in de eerste plaats van de vriendschap met de man, die als klant te beschouwen was als de cat's pyamas, of terwille van de puristen: de pyama van de kat, hetgeen in Amerikaeen summum van deugdelijkheid schijnt voor te stellen. Gehoorzaam luisterde hij naar wat zijn boekverkoper meende dat goed voor hem was, en omdat wij elkaar wederzijds opvoedden, was de combinatie eigenlijk ideaal te noemen. Ik profiteerde met de begerigheid van een spons van wat hij aan wetenschappelijks had af te staan: hij begoot en verzorgde mijn nauw ontloken en ietwat kwijnende liefde voor de grote namen uit de literatuurgeschiedenis, die merkwaardigerwijs niet onvermijdelijk vervelend bleken, terwijl ik, die de boekenproductie in haar geheel beter kon overzien, hem van die toevallige vondsten liet meedelen zonder dewelke het heeral van het boek spoedig het onvervreemdbaar bezit der onderwijzers zou worden, keurig verdeeld en aangeharkt.

Ik weet niet hoeveel plassen genever er gevloeid zijn, hoevele Camels in rook zijn opgegaan bij die wederzijdse opvoeding. Sprak ik reeds van het hanengekraai dat wij beluisterden terwijl wij met eendrachtelijke eenvoud vaststelden, wat poëzie was en wat het nooit worden zou, met hele culturen afrekenden en elkaar uitlegden hoe het heelal werkte? Dan was het gewoonlijk wel de hoogste tijd geworden en gingen we elkaar thuis brengen, 'unruhig wanderend', en ontstonden er verkoelingen over het vraagstuk der causaliteit of over de mate van waardering voor Trotzki.

Er zijn bij hen die de literatuur beminnen, zekere lijnen waar te nemen, waarlangs zich de affiniteiten bewegen en steeds bewogen hebben. Er is de lijn die van Villon zich voortzet naar Borrow, Borel (Petrus, niet Henri in Godsnaam!) Corbière, Rimbaud, Baudelaire, Slauerhoff, met tussenstations, verkwikkende en verbijsterende haltes. Er is ook een lijn die van Montaigne komt, Burton van de Melancholy aandoet, Stendhal en Gide passeert, Dostojevsky niet overslaat, en die bereisd wordt door ernstiger, wat drankvrijer en bezonkener lieden, waarmee evenwel de peripatetis niet minder genotvol zijn kan. Het is voor de niet-ingewijden dikwijls tergend, maar waar, dat deze affiniteiten zich doorgaans minder openbaren door het elkaar haarfijn uitleggen op welke wijsgerige of aestetische principes de voorliefdes gegrond zijn, dan wel door het elkander toewer-

pen, als gold het een balspel, van namen; door het extatisch seinen met veelkleurige lichten door het donker van de individuele verlatenheden. Dit benoemen is eer een heidens ritueel; de namen zijn slechts even zovele maçonnieke tekens, het geheel is bijna een symboliek, die bekendheid veronderstelt met de vreugden, ondergaan bij de lectuur, en die de late vertroosting biedt dat de ervaring een communicatio in sacris had kunnen zijn.

Langs welke stations nu deze vriendschap spoorde? Het tekent de periode als ik zeg: langs alle die ik noemde. Voor dat gesein moet men waarschijnlijk jong zijn en voor dat nachtbraken zeker. We waren dan ook jong en het was vóór de laatste oorlog, en het wordt tijd om, zoals onze voorvaderen na hun laatste oorlog, te verzuchten, onwaar, maar wel nostalgisch: 'quand on savait vivre heureux'.

Ik wil het nu hebben over die dagen van olim, vóór de oorlog. En het geschiedde dan dat hij verhuisde naar een kleine plaats achter de duinen, en dat we elkaar zo spaarzaam eens een brief schreven.

In een van zijn brieven berichtte hij, dat hij bedroefd was over zijn Baudelaire. Het was er dan ook een, niet zozeer om bedroefd over te zijn, maar om je voor te schamen, een flodder van een Baudelaire, iets heel naars, iets voor een hutje met liefde, maar weinig eten. Hij schreef dat er een *Fleurs du Mal* moest komen, statig en goed

gedrukt, waardig en gebonden en voor niet meer dan vijf gulden. Prettig wel, dit kinderlijk vertrouwen in je boekhandelaar. Misschien zijn er mensen, die er blij mee zouden zijn, die er zich door gestreeld zouden voelen. Ik behoor evenwel tot die prozaïsche verschijningen, die liever een glas bier hebben, die de wijsheid van Anita Loos indachtig blijven, die ergens in haar Opera Omnia zo treffend opmerkt: 'Love and friendship are all very nice, but a diamond bracelet lasts for ever'. Ik heb slechts een flauwe belangstelling voor diamanten armbanden, en een glas bier lasts helaas niet for ever, maar de levenswijsheid die uit dit maxime spreekt, is mij innig eigen. Het is wellicht niet aanstonds en geheel duidelijk waar de pijn zich hier bevindt, maar mij deed de opdracht denken aan de meneer die Ludwigs *Napoleon* gekregen had, en wie het daardoor was geopenbaard, dat er biografieën bestaan. Hij meldde zich bij zijn boekhandelaar en vroeg, hem een opgave te verstrekken van biografieën. 'Van Ludwig?' vroeg ik voorzichtig. 'Nee, allemaal die er zijn', antwoordde hij vriendelijk en trouwhartig.

Nu is het met het maken van Baudelaires als met het kijken naar schone vrouwen: er is geen einde aan. Van Poulet-Malassis en de Broise in 1857 tot A.A. Balkema in 1946, het gaat maar door. Met inleidingen van Gautier tot Valéry, met en zonder noten, aantekeningen, ophelderingen, verwijzingen en varianten, gedrukt op slechts nauwelijks verpapte houtvezels en op het

meest Keizerlijke Japans, gebonden en gecartonneerd, ingenaaid en in losse vellen, zonder illustraties en mèt, ja, vooral mèt! En hoe! Rassenfosse, Rochegrosse, Mariette Lydis, Lobel Riche, Hervieu en Rodin, Rops en Manet, Chimot en Bantzinger, zij allen hebben hun krachten erop beproefd, zij hebben allen geprobeerd in lijnen en kleuren een paraphrase te geven van Baudelaire. Het idee schijnt te overheersen dat een paar kronkelende hoeren de meest bevredigende omschrijving zijn van *Le Léthé*, van de *Femmes damnées* of van: 'je te donne ces vers afin que si mon nom', en derhalve zijn er de verleidelijkste en goedkoopste vrouwen getekend en geëetst, in hout gesneden en op steen gebracht op alle mogelijke wijzen en in alle mogelijke standen. Het een is soms nog afschuwelijker mooi dan het andere, en de enige conclusie die zij laten, is dat het ànders was, mooier en vreselijker, zoals Jeanne Duval, de 'sorcière au flanc d'ébène' misschien meer of minder mooi, maar zeker vreselijker geweest zal zijn in haar rumoer en dronken alledaagsheid, maar met die sinistere triomf van haar animale macht. Anders, in wezen anders, en al die prachtige illustraties, al die fraaie vrouwen, die meer vertonen, naarmate het boek duurder wordt, zij illustreren niets, zij liegen er wat omheen. Teken dan liever maar een lege fles bij het: 'il faut être toujours ivre', maar heb niet de illusie dat dat iemand iets zeggen zal, wie het onbekend is, dat er zo wel eens iets verdoofd moet

worden in dit leven; of teken mij de sfeer van het Ile St. Louis, dat eiland van stilte, met de Quai de Béthune en de Quai d'Anjou, waar hij woonde, de dandy. Maar dat blijft een boek der verbeelding, dat wij in de volmaaktheid nooit zullen aanschouwen, en dat in de hemelse bibliotheken op de plank staat naast het Parijse album van Meryon waarbij Baudelaire de tekst wilde schrijven. Maar waar Meryon wel even ver uit de baan geslingerd was als Baudelaire, hebben ze elkaar hierin nooit gevonden, en wie Meryons platen van Parijs ziet, de Morgue, of La Rue des Mauvais Garçons ('qui donc là se cachait, Dans la nuit et dans l'ombre?') kan slechts mijmeren over een der mooiste boeken die nooit gemaakt zijn. En wie met gesloten ogen dit volmaakte boek gezien heeft, bedankt voor de blote vrouwen, die bekijkt maar liever de krabbeltjes van Baudelaire zelf, Jeanne, 'quaerens quem devoret', of de foto uit de latere jaren met de grote das, de slordige haren, met de vouwen naar die snee van een mond, die nooit meer lachen zou.

Gij zult mij allen, allen kennen,
Maar 'k zal voor allen duister zijn...

Maar met deze Baudelaire zijn geen zaken te doen.

Nu ik toch weer bij zaken doen ben uitgekomen ...waar is mijn brief? Ik weet het weer: goede editie, gebonden, vijf gulden. Ik snel naar de blauwe leugenaar, een bibliografie, waarin een

verbijsterend aantal Franse boeken niet voorkomen met hun prijzen en hun uitgevers. En als ze er bij vergissing wel in voorkomen, dan staan er verkeerde uitgevers bij, en staan er de juiste uitgevers bij, dan zijn in ieder geval de prijzen foutief. Als ik mij nu goed heb uitgedrukt in deze zware zinsconstructies en op het voor mij zo glibberige pad der logica, dan blijft als resultaat over dat de prijzen altijd foutief zijn, en dat klopt. Dit is harde taal, die mij maar slecht afgaat, want ik heb haar lief, mijn 'blaues Märchen', innig lief. Ik heb vele malen in haar gestudeerd, ik heb haar gelezen en herlezen, leugens en al. Samen met haar heb ik bibliotheken opgebouwd, 'als ik rijk was' gespeeld. Misschien heb ik haar wel lief omdat wij het beiden en in vereniging niet van de werkelijkheid moeten hebben, omdat onder de behaarde borst een romantisch hart klopt, week als boter en zo snel toegankelijk voor leuke leugens. Ik snel dus naar mijn vriendin, werp haar op tafel, open haar, en zie, hoe goed gezind is zij mij vandaag. Van de 14738 *Fleurs du Mal* uitgaven die er zijn, noemt zij er spontaan zeven en dertig.

Ik overzie de mogelijkheden. Ik cijfer en hercijfer, zet er wat bij op voor het verneuriën dat mijn vriendin mij zo graag doet, ik wik, ik weeg, en schrijf een brief naar de vriend aan de duinrand, een brief met ja maar en kijk nu eens, een brief waarin ik eerbiedig op het gigantische van de opdracht, de smalheid mijner schouderen, het

pijnlijke van de keuze wijs, een brief, die ik in oude trant besluit met: dankend voor het genoten vertrouwen.

En zie, wat krijg ik terug? Een ulevellenrijm met de vuigste laster over de staat mijner kinnen, iets wat hij noemt een prae-hume hulde aan een eerlang te verscheidene:

O blokken van het kwaad, o liefelijke ruiker,
 Hoe is het leven zwaar, nu 'k U vergeefs begeer.
 Nog eerder kreeg mijn gade zonder bonnen suiker
 Dan ik U, blokken, van die rotmeneer,
 Die Jakkas heet en jakkas doet en jakkas brieven schrijft,
 en ouwehoedendoost over de vele banden
 die 'k niet betalen kan. O blokken, wie beschrijft
 het jeuken van mijn ongevlude handen.

'Que c'est un dur métier, que d'être belle femme'
 aldus een van de blokken van het mal;
 maar is't geen rotbedrijf dat Jacques zo doet zwammen
 alvorens hij besluit of ik wat krijgen zal?
 Moet eerst de laatste haar ontvallen aan mijn slapen,
 moet eerst de reumatiek zich vestgen in dit lijf,
 aleer mijn maagre hand de late vrucht mag rapen
 van wat ik dag na dag voor U, o Mal, bedrijf?

Moet eerst 't seniele mos zich hechten aan mijn flanken
 alvorens ik mij met een ratelend gebit
 kan zetten op der parken ouwemannenbanken
 om neer te kwijlen op mijn eindelijk bezit?

Reik mij een mes, het scherpste in mijn woning,
 het wapen waarmee ik gewoonlijk roastbeef splijt,
 en leen mij centen voor een dag-retour naar Groning-
 en opdat ik er zijn lijf in moten snijd,
 die zwaar beschut door vele onderkinnen

en schuilgaand onder vele lagen vet
zich op U, bloemen, euvle bellefleuren,
met heel zijn dikke... heeft neergezet.

Goed, goed, ik bestel een Baudelaire, tot het uiterste gedreven door zulk een taal. Ik bestel er een waarvan ik weet dat hij alle verzen bevat, gebonden is, vier gulden kost, en een paar illustraties bevat waarvoor ik mijn hart vasthoud, maar die hij er dan maar door een binder uit moet laten halen. Het pakje komt, ik open het, ik open het boek... Kronkelender hoeren heb ik nooit aanschouwd. Er is een plaat met een portret van Baudelaire waarop ze tegen zijn neusvleugels aankrullen, er een zijn wenkbrauw bestijgt, ze dartelen in zijn oren, ze zitten nu eens werkelijk op zijn lip. Adembenemend. Aardige band, nette letter, zacht prijsje: papiertje erom, adres erop. In Gods naam!

Na een paar dagen werd er voorzichtig een brief door de post binnengedragen. Er knetterde iets door de envelop heen, de briefopener ging er op krom en werd witheet. Dit alles vanwege de taal die er uit kwam zetten. Heel in het kort en ontdaan van de razernij bleef er alleen over: 'Mijn huis uit met die rotzooi'. 's Middags had ik het boek weer. Om drie uur. Ik zette het heel voorzichtig achter glas omdat het zo'n mooi boek was en om tien minuten over drie werd ik uit mijn sombere gepeinzen opgeschrikt door een gillette. Er stond iets leuks bij het glas te hijgen: 'O, een Baudelaire, mag ik die eens zien, meneer?'

‘Natuurlijk, schuift U het kastje maar open’.

‘O, wat enig! En wat een prachtige illustraties, vind U niet?’

‘Ja, ja...’ zei ik flauwtjes.

Ik zei nog meer, al was 't niet veel. Ik zei iets dat in achttien jaar nog nooit in die zaak gezegd was, dat ik van een tramconducteur geleerd had, en dat me heel toepasselijk leek.

Ik zei, toen ze wegging, mét de Baudelaire, en onder achterlating van vier guldens:

‘Dàg dame!’

Er vielen drie boeken om.

Het is wel zonder meer duidelijk dat de tijd gekomen was voor drastische maatregelen, dat dit het uur was der daden, het moment van de grote besluiten.

Ik greep een catalogus van een Frans filantroop, een uitgever die uitgeeft alsof er geen inkomsten bestonden, en die bij zijn vele grote en goede daden de schepper is van een Baudelaire, als al zijn collega's. Met noten en éclaircissements van Jacques Crépet, die de zoon is van de Eugène die Baudelaire gekend heeft. Deze Jacques heeft zijn leven gewijd aan het smoren van pijpen en aan de studie van Baudelaire. Er zijn leger levens. Ik las dan in die catalogus dit proza:

‘Baudelaire, *Les Fleurs du Mal*. Notices, notes et éclaircissements de Monsieur Jacques Crépet. In -8, imprimé sur papier vergé; demi-reliure maroquin noir avec coins; dos à cinq nerfs orné; tête de nègre’. En dan nog een prijs, maar die

kon ik niet zien, want daar lag mijn duim op.

Wie kan dergelijk proza weerstaan? Wie het half marokijn, zwart zelfs, met hoeken, een rug met ribben en een negerhoofd? Vooral dat negerhoofd nietwaar, die kop van het boek, die nu eens niet verguld, maar zwart was, verried dat niet de meesterhand van de dichter, die deze catalogus schiep? Ik schreef een bestelkaart, drukte er een postzegel op, wierp het geheel in een brievenbus, vijf dagen later was er een pakje met een boek erin. Een sprookje, nietwaar? Dat tempo kon toen, sprookjes bestónden in dat prédivisionale tijdperk. En wat uit dat pakje kwam was ernstig, maar vooral niet somber, had glans en waardigheid beide, was zwart, maar niet vervelend.

Hij schreef me, de vriend weer, de man van de manlijke taal, dat hij wat varkensvlees in een marinade had gelegd, en een kruikje zou dichthouden, als ik niet te lang wegbleef, en of ik vooral het boek niet wou vergeten.

Ik heb het toen zelf erg fier bij hem in de kast gezet, en het was al vrij laat en de kruik nogal leeg, toen ik de Baudelaire toesprak en zei: 'Ha! Tête de nègre! Ha!'

Ik stak zelfs een duim in mijn vest en de borst wat vooruit - het was toen al érg laat - en ik sprak over het verkopen van boeken in de trant van je kunt het of je kunt het niet, en hij was blij en tevree en mijmerde wat over de band en de tekst en dat vijf gulden toch waarachtig niet te duur was voor zo'n boek.

Ik herinner me nog dat ik me toen verslikte en een erge hoestbui kreeg. Ik steek nooit weer mijn duim in mijn vest. IJdelheid is te duur in deze tijden. Je kunt het niet meer betalen.

We namen er nog een. Voor de hoest. De laatste!